Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 194 (11091) | 1979 чылдың август 21, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кеп

Орбитаның „Салют-6“—„Союз“ эртем-шинчилел комплекизинге үр космос ужудуушкунун белеткээринге болгаш боттандырарынга киришкен эртемденнерге, конструкторларга, инженерлерге, техниктерге болгаш ажылчыннарга, бүгү коллективтерге база организацияларга, космонавтылар Владимир Афанасьевич ЛЯХОВКА, Валерий Викторович РЮМИНГЕ

Эргим эштер!

Космосту шинчилээринге болгаш шиңгээдип алырынга ада-чурттуң эртеми база техниказы чаа шылгарангай чедиишкинни чедип алган. Совет космонавтылар Владимир Афанасьевич Ляхов биле Валерий Викторович Рюмин олар төөгүде эң-не үргүлчүлелдиг 175 хонуктуң ужудуушкунун космос делгеминге чедиишкинниг доосхан.

Совет космонавтыларның үр ужудуушкуну, чер чоогунуң орбитазынга оларның маадырлыг күш-ажылы бүгү делегейге миллион-миллион кижилерниң улуг сонуургалын база кошкаш дивес кичээнгейин болдурган. Астрофизиктиг шинчилелдерни, космос материаловедениезиниң талазы-биле шенелделерни, деңзи чок чоруктуң байдалдарынга биологтуг объектилерниң хөгжүлдезин өөренип иөөрүн, черниң бойдус курлавырларын шинчилээрин, космос аппараттарының чаа приборларын болгаш системаларын шензээрин киириштир, эртем-техниктиг болгаш медицина-биологтуг шинчилелдерниң калбак программазын «Салют-6» — «Союз» эртем-шинчилел комплекизинге күүсеткен. Космонавтылар Ляхов биле Рюмин ажык космосче үнген болгаш радиотелескоптуң антенназын станциядан чайладырының база эртем аппаратуразын адырарының талазы-биле ажылды нарын байдалдарга күүсеткен. Үр ужудуушкун үезинде боттандырган дыка хөй шенелделерни Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг чурттарның — «Интеркосмос» программаның киржикчилериниң эртемденнери, а ол ышкаш Францияның эртемденнери дем-биле белетиэзи.

Орбитаның «Салют-6» эртем станциязы космоска ийи чыл хире туруп келген, башкарар режим-биле оон ажылдап турган ниити үези чыл ажып турар. Ол үениң дургузунда космонавтыларның үш кол үр үениң экспедициязы болгаш киргеш чоруурунуң дөрт экспедициязы станцияга ажылдап турган.

«Интеркосмос» программаны ёзугаар совет космонавтылар-биле кады Чехословак Социалистиг Республиканың, Польша Улус Республиканың, Герман Демократтыг Республиканың болгаш Болгар Улус Республиканың космонавтылары ужудуушкунну ылган, ол болза аңы-дуңма социалистиг чурттарның үре-түңнелдиг эртем кады ажылдажылгазының тодаргай херечизи болган.

Совет космонавтиканың чаа улуг чедиишкинин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели улуг сеткил ханыышкын-биле демдеглеп тур.

Үр космос ужудуушкунун чедиишкинниг күүсеткени-биле холбаштыр Владимир Афанасьевич Ляхов биле Валерий Викторович Рюмин силерге чүректиң ханызындан байыр чедирип тур бис.

Эртемденнерге, конструкторларга, инженерлерге, техниктерге, космодромнуң, ужудуушкун башкарар төптүң, космонавтылар белеткээр төптүң, командылал-хемчээлге болгаш дилеп тывар-камгалап алыр комплекстерниң ажылчыннарынга, специалистерингe, орбитаның «Салют-6» — «Союз» эртем-шинчилел комплекизинге башкарар ужудуушкуннуң төөгүүнде эң үр ужудуушкунну боттандырарынга, а ол ышкаш космостуң чүүк алыр «Союз» корабльдерин база чүүк алыр автоматтыг «Прогресс» корабльдерни белеткээринге, салып үндүреринге болгаш ужудуушкунун чорударынга киришкен бүгү-ле коллективтерге база организацияларга изиг байырны чедирип тур бис.

Эргим эштер! Ада-чурттуң космонавтиказының чаа шылгарангай чедиишкини болза, совет Төрээн чурттуң чаагай чоруунга силерниң карак ныызыл күүт-ажылыңарның түңнели-дир. Совет космонавтыларның үр үелиг экспедициязын чедиишкинниг боттандырган чорук СЭКП-ниң XXV съездизиниң төлевилээни, эртемниң база чурттуң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң эрге-ажыктарынга космос делгемин шинчилээриниң чугула сорулгаларын шиитпирлээринге улуг салыышкынны киирген. Тайбынның болгаш бүгү кижи төрелгенниң чаагай чоруу дээш депшилгениң ужун космосту шиңгээдип алырынга чаа чогаадыкчы чедиишкиннерни силерге күзедивис.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

СОВЕТ ЭРТЕМНИҢ ЧАА ШЫЛГАРАҢГАЙ ЧЕДИИШКИНИ

СЭТА-ның дыңнадыы

Совет эртем болгаш техника космос делгемин шинчилеп, ажыглаарынга чаа шылгарангай чедиишкинни чедип алган. Космоска башкарылгалыг болгаш төөгүде эң-не үргүлчүлелдиг ужудуушкун чедиишкинниг доозулган.

1979 чылдың августун 19-та Москваны-биле 15 шак 30 минутада орбитаның «Салют-6—«Союз» комплекизинге эртем-техниктиг шинчилелдернин болгаш дуржулгаларның нарын болгаш күзедиишкинниг программазын күүсеткен соонда, космонавтылар эштер Владимир Афанасьевич Ляхов болгаш Валерий Викторович Рюмин олар чердe дедир чедип келгеннер. «Союз-34» корабльдиң кудулап бадар аппарады Джезказган хоорайның мурнуу-чөөн талазындан 170 километр черге кээп хонупкан.

Космонавтыларның кээп хонупкан черинге баштайгы медицина шинчилгези оларның орбитага үргүлчүлелдиг ужудуушкунну эки эрттиргенин көргүскен.

Эштер В. А. Ляхов биле В. В. Рюмин олар космоска ужудуушкунну 1979 чылдың февраль 25-те «Союз-32» корабльге эгелээннер. Февраль 26-да корабльди «Салют-6» станцияга тудуштурган болгаш экипаж орбитаның комплекизинің иштинге кирин, ажылдап эгелээн. «Салют-6» станциязын идепкейлиг ажылдар үезин уламдыктырары-биле космонавтылар септелге-профилактиктиг хемчеглернин хөй ажылдарын кылганнар. Чижээлээрге, станцияның каттышкан шимчедикчи кезээнге ажыллы кылган болгаш корабльдин иштинде системаларының болгаш эртем аппаратуразының чамдык кезектерин солаан.

Үргүлчүлелдиг ужудуушкуннуң үезинде транспорттуң «Прогресс-5», «Прогресс-6» болгаш «Прогресс-7» корабльдери, а ол ышкаш ужудукчу чок «Союз-34» корабль-биле оттулар түүлду, дериг-херекселдерни, аппаратураны, космонавтыларның амыыралчы ажыл-чорудулгазын хандырарынга болгаш эртем шинчилелдерин база дуржулгаларны кылырынга чугула чарыгдал материалдарын станцияга чедирген. Экипажтың станцияга чеде бергени космостун «Союз-32» корабли 1979 чылдың июнь 13-те черже дедир дүжүрген. Ол корабльдиң кудулап бадар аппарадынга космонавтыларның кылган шинчилелдериниң түңнелдери кирген материаллар бар турган.

Экипажтың 175 хонук иштинде ужудуушкунунуң үезинде эртем-техниктиг болгаш медицина-биологтуг-даа шинчилелдерниң болгаш дуржулгаларның калбак программазын кылып күүсеткен. Космонавтылар В. А. Ляхов биле В. В. Рюмин чер кырын карак-биле үргүлчү хайгаарап көрүп, чурукка тырттырганнар. Станцияда бар фотоаппаратураның болгаш болгар специалистериниң кылып турганы «Спектр», «Дуга» дээр херекселдеринин дуазазы-биле чернин бойдус курлавырларын шинчилээр болгаш долгандыр турар түүлдерни өөренир сорулга-биле улуг хемчээлдиг ажылдарны кылган.

«Прогресс-7» корабльдин станцияга чедире бергени космостун КРТ-10 дээр радиотелесковун экипаж орбитага эң-не баштай эптел турганы, оон дуазазы-биле эртемниң болгаш улус ажыл-агыйының эрге-ажыктарын ёзугаар астрофизиктиг болгаш геофизиктиг алаан хөй шинчилелдерни кылып чоруткан.

Космостун материаловедениезинин программазын ёзугаар орбита комплекизинге полупроводниктиг материалдарның, демир эзилдиригленнинг болгаш каттыжыышкыннарның-даа монокристаллларын деңзи чок байдалга алырының 50 ажыг шенелделерин күүсеткен. Хаглыг космоска болгаш деңзи чок байдал үезинде бусталдырыышкынның болгаш оон соонда конденсастаарының аргазы-биле демир чайырлаарының талазы-биле дуржулганы чедиишкинниг кылып күүсеткен. ССРЭ биле Францияның аразынга кады ажылдажылганың программазын ёзугаар экипаж, француз таланың берген материалдары-биле алаан каш техниктиг дуржулгаларны кылган.

Келир үениң орбита станцияларынга болгаш космос корабльдериге ажыглаттынар апаар чаа системаларны болгаш приборларны ажылдадып, шенээриниң техниктиг дуржулгалары ужудуушкун программазының чугула кезээ болган. Ийи талалыг телевидение харылзаазының системазын космоска ужудуушкуннарның практиказынга бир-ле дугаарында кылып, калбаа-биле ажыглаан.

Космоска ужудуушкунун факторларының кижинин организминге салдарының дугайында чаа чугула чүүлдерни ужудуушкун үезинде алган болгаш кижинин үргүлчүлелдиг үе дургузунда деңзи чок байдалга идепкейлиг ажылдап болуруун көргүзүп турар. Профилактиктиг медицина хемчеглерин ап чорутканы В. А. Ляховтун болгаш В. В. Рюминнин ажылдаар улуг ергалының болгаш кадының байдалының эки болурун хандырган.

Деңзи чок байдалга болгаш кылымал гравитацияның үезинде биологтуг будумелдернин өзүп, хөгжүүрүн өөренип көрүнүн шинчилелдерин станцияга база үргүлчүлээн.

Экипаж ужудуушкунун түннел кезээнге космостун радиотелесковунун станциядан долузу-биле адырылбаан антенназын ап кааптар сорулга-биле ажык космосче үнген болгаш оон-биле орбита станциязын ужудуушкуннун аймытынган программазын ёзугаар ажыглаарын хандырган. Космонавтылар оон ангыда станцияның заштыкы кезээн көрүп, үргүлчүлелдиг үеде ажык космос делгемнинге турган станция кырында тургускан эртем аппаратуразын болгаш ангы-ангы конструкция материалларының хевирлерин адырып, шенээнгеп.

«Салют-6» эртем станциязы космоска ийи хире чыл ужуп келген, оон иштинге космонавтылар бир чыл ажыг үе иштинде шинчилел ажылдары кылып келген. Транспорттун «Прогресс» дээр чеди чүүк корабльдериниң аңаа үргүлчү чедип турганы станцияны эргежок чугула материалдар, дериг-херекселдернин солчулга блоктары, аппаратура болгаш оттулар түүл-биле үзүк чок хандырарын болдурган. Амгы үеде орбитаның «Салют-6» станциязы автоматтын дуазазы-биле ужударын үргүлчүлеп турар.

Социалистиг чурттарның кады ажылдажылгазының «Интеркосмос» программазын ёзугаар 1978—1979 чылларда совет космонавтылар-биле кады Чехословак Социалистиг Республиканың, Польша Улус Республиканың, Герман Демократтыг Республиканың болгаш Болгария Улус Республиканың хамаатылары база ужудуушкуннарны кылганнар.

«Салют-6» станцияга үргүлчүлелдиг ушку экспедициязының программазының чедиишкинниг күүсеттингеи чоруу хөй-хөй эртем, конструктор болгаш будурулге коллективтеринин, экипажтың, космодромнуң, ужудуушкун башкарар төптүң, командылал-хемчээшкин болгаш дилеп-тывар комплекстерниң специалистериниң чазыг чок, сырый холбаалыг ажылының түннели болган.

Орбитаның «Салют-6»—«Союз» эртем-шинчилел комплекизинин космонавтиканың төөгүзүнде эң-не үргүлчүлелдиг ужудуушкуну—үр хуусаалыг ужудуушкуннуг эртем станцияларын улам сайзырангайжыдарының оруунга чаа чугула базын боон турар. Ужудуушкун үезинде кылган шинчилелдерден болгаш дуржулгалардан алдынган түннелдери Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның эртеминиң база улус ажыл-агыйының дыка хөй алырларынга калбаа-биле ажыглаттынар апаар.

ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы эш В. В. Рюминге Совет Эвилелиниң Маадыры атты тыпсыр дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Орбитаның «Салют-6»—«Союз» эртем-шинчилел комплекизинге үр космос ужудуушкунун чедиишкинниг боттандырганы дээш база ол үеде көргүскен эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруу дээш ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы эш Валерий Викторович **Рюминге Совет Эвилелиниң Маадыры** атты тыпсыр болгаш **Ленин** орден-биле болгаш **«Алдын Сылдыс»** медаль-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секрстары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1979 чылдың август 19.

Ужудукчу-космонавт эш В. А. Ляховка Совет Эвилелиниң Маадыры атты тыпсыр дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Орбитаның «Салют-6»— «Союз» эртем-шинчилел комплекизинге үр космос ужудуушкунун чедиишкинниг боттандырганы дээш эш Владимир Афанасьевич **Ляховка Совет Эвилелиниң Маадыры** атты тыпсыр болгаш **Ленин** орден-биле база **«Алдын Сылдыс»** медаль-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1979 чылдың август 19.

Эш В. А. Ляховка «ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы» атты тыпсыр дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Орбитаның «Салют-6»—«Союз» эртем-шинчилел комплекизинге космос ужудуушкунун боттандырганы дээш эш Владимир Афанасьевич Ляховка **«ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы»** деп атты тыпсыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1979 чылдың август 19.

Малга чем белеткээрипиң шалыпчы айы чоруп тур

КЕСКЕН СИГЕН ЧЫДЫ ЧААГАЙ

Оң таланы эриивде хадыңнар, дыттар, хадылар колдай үнген арга-зөөм шыпкан бедик, чавыс дагларлыг, кылан сутлуг, дедир аккан Сой хемниң унун дургаар делгем шынаага нюльлуң изиг хүшеринде кижилериниң чугаа-соолу, хөглүг ыр-шоору болгаш машина-техниканың дааш-шимээни үзүктел чок диңмиттелип турган. Шынаада кескен меде сигенниң чыдының чаагайын канчаар оңу! Сактырга, хөйнүн күжү-биле белеткээн ол чаагай көк сигенни кыштың чыккыдама соогунда малмаган көгдүредир дайнап каан, серт чок дешкилектеп турган ышкаш. Хөлзеп үнген ол шынаа болгаш кезек делгем шөлдер — Каа-Хем районда СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң сиген кезип ажаар девискээри-дир. Ында ам совхозтуң сигенчилериниң тургускулаан хөй-хөй, тейлер ышкаш, сараттары коступ келгилээн. Сигенчилериниң хайнышкынныг ажылы августун бо хүннериндe-даа үргүлчүлевишаан. Эң чугуда кампанияларның бирээзи — мал чемниң белеткелинин дугайында чугаалажып олурувуста, кол агроном Ф. Бортников кысказы-биле мынчаар таныштырды:

— Эрткен чылга деңнээрге, бо чылын сигенниң-даа, таразының-даа үнгени бистинде багай эвес. Ону үүгле чогуур ойунде чидириг чок ажаан алыры негеттиниң турар. Чайгаар үнген сигенде суггаттыг шөлүвүстүң сигени аажок терең, чаагай болду. 440 гектар хире черни доктаамал суггарып турган бис. Оон бир гектардан-на 23 центнерни кезип ажаап алдывыс. Планывыстың хөй кезин харын ол суггаттыг шөлден күүсеттинген. Силос, севаж салыышкыныбыле, шыны херек, пат бис. Кукурузавыстын тарымал тооруувустун үнгени тоолут эвес: тарамык болгаш сыны чолдак болгулаан. Ынчалза-даа «төгерипиң орнунга амзааны дээрез» дээн ышкаш, ону ажаап алгаш, силостуг бар шаа-биле салыр апаар бис. А сигенивис четтир, харын күрлавыр кылдыр ам-даа хөйну магадылап белеткеп алыр дээш кызып ажылдап турар бис. Будук-бүрү белеткели база-ла эки чоруп турар.

Малга элбек чем-суур белеткелинче СЭКП-ниң XXV съездиэи аттыг совхозтуң сигенчилери бир демниг киргеи. Мал чеми белеткээр талазы-биле баш бурунгаар-ла комплекстиг отрядты тургускан. А ол отряд беш звенодан тургустунган, ниити удуртулганы совхоз директорунуң оралакчызы коммунист К. Яковлев харылаан турар. Звеноларның аразында социалистиг чарыштыг чарлап, оон негеледелерин тодаргай тургускан. Түңнелин 5 хонгаш-ла үндүрүп, тиилекчи звенону илередир. Аңаа шилчип чоруур вымпелди тыпсыр, звеноның алдары дээш тук көдүрер болгаш совхозтуң хүндүлел самбыразынга киирер. А сезон доостуру билек ниити түңнелди үндүрер. Бирги, ийнги чердерни эллээн звеноларны акша-биле шаңнаар. Звено бүрүзүнде кижи саны-даа, чепсек-херекселдер, машина-техника-даа барык деп хуваатынган. Ынчангаш кижи бүрүзү-ле бодунуң звенозунуң ат-алдары дээш холу дыныг, соруктуг ажылдап турар. Бо хүннерде № 3 сигенчи звено (звеночу П. Мусихин) мурнуку одуругда.

Малга элбек чем-суур белеткээр ажыл ам-даа изиг түлүк уламчылавышаан.

Сиген кезер шөлдер суурдан ыңдыг-ла коңчуг ырак эвес болганда, комплекстиг отрядтың кежигүннери эртен, кежээ тускай дериттиңген машина-биле ыңай-бөөр чедирип турар. Дүштеки чемни поварлар белеткээн, изиг дээрезі-биле ажыл шөлүнге чедирер. Бо талазы-биле сигенчилерден хомудал чок.

Кышка белеткел, малга четтир чем-суурну белеткээри — кижи бүрүзүнүң хөрөө, аңаа улут-даа, бичин-даа кижилер шыдаар шаа-биле киржир ужурлуг. Ыңдыг турбуже, ол совхозтуң төвүнде Ильинка ортумак школазының үстүкү классларының өөренгичилери барык киришпейн турар. Чамдык удуртукчуларның чугаазындан алырга, өөренгичилер ийи-чаңгыстан-даа бол, ында-мында ажылдап турарлар, хой кыргылдазынга харын киришкен. Ол харын ыңдыг-даа ыйнаан. Ынчалза-даа бир тускай удуртукчулуг отрядтарга, азы звеноларга үстүп алгаш, меонуг-биле ажылдаан болза, «далайга дамды дуза» дижирп ышкаш, оларның совхозка дузазы кескү боор турган ийик. А ону ынчаар организастаптар кижи совхозтан-даа, башкылар колективиниден-даа тывылбаны хомуданчыг.

СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхоз мал чеми белеткээринге комплекстиг отряд тургузуп алганы таарымчалыг. Ол бүгү — ажылга организастыг болган звено кежигүнү кижи бүрүзүнүң харысалгалыг болур чоруун күштелдирип турар.

К. ЭКЕР-ООЛ,
«Шынның» корр.

ӨГ-БҮЛЕЗИ-БИЛЕ

Эрзин районнуң «Мөрен» совхозунуң мурнанчы малчыны Орус Сандыычапович Намдал кышка белеткелди чылдың-на өй-шаанда, баш удур чорудуп чаңыыккан. Ол бодунуң күжү-биле эки шынарлыг хөй сигенни кезип белеткээш, кыштаанда чедирип ап турар. Хойжунуң мал чеми белеткээр чымыштыг ажылынга оон надайы Бембээ Кыргысовна биле уруу Лариса улуг дузаны чедирип келген.

ЧУРУКТА: О. Намдалдың сигенчи өг-бүлези.

В. ПИВОВАРОВТУҢ фотозу.

СУГГАРГАН ШӨЛҮНДЕН

Ортумак дурт-сыныг, тырың мага-боттуг, үжен хар ажыг назылыг кижини Суг-Аксы суурнуң чурттакчылары эки таныыр. Оон адын Биче-оол Тулуш-оолович Сат дээр. Ол хөй ниити ажылдарынга идепкейлиг киржип чаңчыккан, ажыл чок бичиндаа аңаа олура албас. «Сут-Хөл» совхозтуң машина-трактор мастерскаязында каңнакчы, улусчу контроль белүүнүң даргазы, школада төрелдер комитединиң кежигүнү, дружинник.

Б. Сат дуржулгалыг суггатчыларның бирээзи. Бо чайын ол 78 га сиген шөлүн суггарып чайлаан. Оон дүжүү дыка эки болган: гектардан-на 25 центнер чедип турар.

Коммунист Б. Сат бо хүннерде машина-трактор мастерскаязының сигенчи звенозун удуртып турар. Сес кижиден тургустунган бо звено 160 тонна сиген кезип белеткээр планныг. Механизатор сигенчилер ону бүрүнү-биле күүседир дээш кызымаккай ажылдап турарлар. Ылаңгыя Хүреш-оол Монгуш, Александр Ондар, Дакаа Сат олар мал чеми белеткээринге хөлчок идепкейлиг киржип, сиген кезериниң хүн нормазын ажыр күүседип турар.

Звенонун белеткээн сигенинин баштайгы тонналары эки шынарлыг болганы-биле келир чазын мал төлүнге чиртир дээш курлавырлаан.

С. ТЮЛЮШ.
Чөөн-Хемчик.

НЕМЕЙ БЕЛЕТКЭЭР

Мал чеми белеткээр талазы-биле шалыпчы айның эрткен хонуктарында Улут-Хем районнуң ажыл-агыйлар аразында социалистиг чарышынга «Улут-Хая» совхозтиилекчи болуп турар.

Ол совхозтуң ажыл-ишчилери 4150 тонна сиген белеткээр планының 72 хуузун күүседип алган. 1220 тонна севажты салып, планның ажырган.

Совхозтуң Арыг-Бажы жалбырында Маскыр Дадар-оолдуң удуртканы сигенчилер бригадазы 600 тонна сиген белеткээр тургаш, 1000 тоннаны белеткээш, ам тараа культураларының ажаан алышкынынче киришкен.

Ол-ла совхозтуң Ийи-Талда Чыртак Дадар-оолдуң удуртканы мал чеми белеткээр бригада 725 тонна сиген белеткээр тургаш, ам 758 тонна чедирген болгаш аң-даа 370 тоннаны белеткээрин хүлээнген.

К. МААДЫ.

ТЕМПИЗИ КОШКАК

Тожу районда ук черниң бурунгу малы —ивиден өске инек, чылгы болгаш хөй база эвээш эвес. Районнуң ажыл-ишчилери бүгү чүзүн малга ниитизи-биле 6090 тонна сиген белеткээр планныг. Август 15-ке чедир 2383 тонна сиген кезип белеткээн, ол планның 39,1 хуузу. Оон иштинде «Май 1» совхоз 2130 тонна сиген белеткээр планын 501 тонна, азы 23,5 хуу, «Тоора-Хем» совхоз 3960 тоннаны орнунга 1385 тоннаны белеткеп, планын 34,9 хуу күүсеткилээн. Районнуң 28 организациязы 310 тонна сиген кезип белеткээр тургаш 196 тоннаны белеткээн. Оон иштинде 17 организация планын ажыр күүсеткен.

СЭКП райкому, райкүүском, ажаалга кассазы, амыдырал хандырылга комбинады бердинген даалгаларны 100—150 хуу чедир күүсеткилээш, совхозтарга хүлээдип бергеи. «Тоора-Хем» совхозтуң Аргы бригадазы (бригадири Д. Дамбаа) 200 тонна сиген кезер тургаш, 142 тоннаны белеткээш, 18 сараатты тургускан. Ам ол бригада Мөөн деп черде сиген кезерин уламчылап турар. Ол бригаданың кежигүнериниден сараат салыкчызы Өттейбен Биче-оол, сиген кестирикчизи Леонид Саңмай-оол, бөлдүрүкчү Велерий Хомушку олар хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип турарлар.

Мал чеми белеткээриниң талазы-биле район хожудаңгай байдалда. Кол чылдагаанларның бирээзи — ук черге бо чылын кандаашкын болуп, оът-сигенниң үнүжү багай болган. Совхозтарда сиген кезилдеп үзүктел чок чоруп-даа турза, ниити темпизи коңчуг кошкак. Чижээ, «Май 1» совхозтуң Ак-Хем бригадазы (бригадири А. Кыспай) 390 тонна сиген кезип, белеткээр тургаш, 143 тоннаны белеткээн. Мындыг темп-биле ажылдаар чүве болза, район сиген белеткээриниң планын күүседирип берге. Бригадалар болгаш звеноларарааныда социалистиг чарышты улам күштелдирип, бүгү-ле бар аргаларны ажыглап тургаш, мал чеми белеткээринче ам-даа улут күштү меңизээри негеттиниг турар.

А. АРАПЧОР,
«Шынның» корр.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Август хураалдарынга уткуштур

АНАЛИЗТЕВИШААН, СОРУЛГАЛАРНЫ ТОДАРАДЫР

Бистің чуртувуска бүгүнүнүн ыяап-ла ортумак өредилгеже шилчилге Коммунистиг партиянын болгаш Совет чазактың, социалистиг өнүтилел тургузуунун болгаш улус өредилгезинің совет системазының кайгамчык чедишкини болур. Өнүн билиг школазының бөгүнгү чугула сорулгазы болза партияның XXV съездизинің, ССРЭ Конституциязының түүлдериниң бүгү-өнүн ортумак өредилгени сайырадыры, өредилге-кижизидилге чорудулгазын улам ынай сайырангайжыдар, доозукчуларны амыдыралга белеткээр дугайында өнүтиндирлерин амыдыралга боттандырары болур.

Башкыларның чаңчыл болган август човуел хуралдары бистин республикага соңгузу хүн эгелээр. 1978—1979 өредилге чылының түңнелдерин үндүрүп, ханы анализтя кылыры, чаа өредилге чылында чугула айтырыгларны, оларның моон соңгааргы перспективаларын аная тодарадыр апаар. Өреникчилерниң билиниң деңнелин бедидерине, кижизидилге сорулгаларын комплекстиг көөрүнче эрткен өредилге чылында онза кичээнгей салдыган турган.

Эрткен часты түңнелдер ёзугаар алырга, республиканың школаларының өнүн өредилгези оон мурнунда турганыга бодаарга өзүлделиг, барык 18 муң хире уруглар түгле 4—5 демдектерлиг өренин турарлар. Долу шынарлыг өредилгени чедип ап турар школаларның саны өскен, чижээлээрге, Бии-Хем районунуң 14 школазының 10-у багай өредилгелиглер чок өредилге чылын доскан. Хамык ужур сан-хуулларда эвес дээрен чугаажок. Демдектер билиглериниң деңнелинге дүүшкен болзуру чугула. Чылдан чылче багай эвес демдектерлиг өренин келген өреникчи сөөлүнде барып, баштайгы бергелерге таварышкаш-ла, амыдыралга туруш чогун көргүзе бергилээр. оон чедип алган билиглери ёзулуг бүүреңчиг чорукче шилчиваэни оон-на тодаргайдыр.

Ажыл-хереңге бердингеи мурнакчы башкылар республиканың найы-даа школаларында хөй. Оларның чижээнге Өвүрүнүң Хандагайты школазында орус дыл болгаш литература башкызы П. С. Доңгак, Эрзиядан В. К. Натсак, Кызылдан Ф. Т. Маңзанова, Н. А. Волохова, Н. А. Мистрюкова, Ак-Довурактан В. И. Шагдыр, Сарыг-Септен Г. М. Мизкина, Улуг-Хемниң Ийи-Талдан Н. А. Осумбаа дээш өске-даа он-он аттарны адап болуп.

«Идеологтуг, политика-кижизидилгиг ажылды улам экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга үндезилээн амгы үеде бүгү-өнүн ортумак өредилгени боттандырары дээрге-ле бүгү-өнүн идейлиг кижизидилгени боттандырары, аныяк-өскөнни коммунистиг бүүреллиг чорукка кижизидери болур-дур. Кайы-даа эртемниң башкызы чилер, 40 миллион ажыг ажылчыныар, колхозчулар, албан-хаакчылар экономиктиг өредилге системазының болгаш пропаганданың массалыг хевирлеринде өренгеп. Олар марксисчи-ленинчи теорияны. СЭКП-ниң XXV съездизинің, СЭКП ТК-ның июль болгаш ноябрь (1978 чыл) Пленумнарының документилерин, ССРЭ-ниң даштыкы политиказының болгаш делегей ареазында идеологтуг демиселдің айтырыгларын, эш Л. И. Брежневтиң ажылдарын, оон «Бичии чер», «Катап тургузуушкун», «Кур чер» деп номнарын өөренгилээн. Дыңнакчыларның 70 хуу хирези «Сайзырангай социализмниң Конституциязы» болгаш «СЭКП-ниң идеологтуг ажылының чугула айтырыгдары» деп чаа курстарга өөренин турганнар.

Партияның иштики болгаш даштыкы политиказын, чуртун социал-экономиктиг хөгжүлдезинин перспективазын коммунистерниң, бүгү дыңнакчыларның ханызы-биле билип алырынга ол бүгү дузалаан.

Ынчалаажок партийжи болгаш комсомол өредилгезин, экономиктиг өредилгени организастан турарында, пропаганданың массалыг хевирлеринде көскү четпестер болгаш кошкак түүлдер эвээш эвес бар дээрзин СЭКП ТК-ның доктаалында айыткан. Революсчу теорияны чогаадыкчы ёзу-биле болгаш ханы өөренип алыр дээш коммунистерниң болгаш комсомолчуларның, удуртукчу кадрларның харыысалгазы хөй-хөй таварылгаларда ам-даа куду болуп турар, өренгейлээр болгаш кыры-биле коор, чуду-кралаар чоруктар чайлаттынмаан. кичээлдерниң шынары дыңнакчыларның өзүп турар нинти билиг болгаш культура деңнелинге ам-даа дүүшпейн турар.

Бо болгаш оске-даа четпестерни чайладыры — политиктиг база экономиктиг өредилгениң шынарын база дээштинин бедидериниң улуг курлавыры. Пропаганданың болгаш агитацияның эртемге үндезилеттинген бедик деңнелин хандырарыныче. оон ажылагый-биле холбаалыг болгаш толаргай болуруң күштелдирерин, амыдырал-биле, ажылагый болгаш политиктиг сорулгаларны шиитпирлээри-биле, буржуаз идеологиягa база моральга эптеш чок боор чорукка кижизидилге-биле холбаазын быжыглаарынче партия организацияларының идеология албан чедериниң, пропагандисчи кадрларның кичээнгейин моонцээр сорулганы СЭКП Төп Комитеди салган.

«Революсчу теорияны, партияның политиказын билир чорук совет кижилериниң бүзүрели, дерзин идеологияның кандыг-даа илерээшкиннерине удур, коммунизм дээш туруштуг демиселчиниң идепкейлиг амыдыралчы туружу сайзырангай социализмниң чугула айтырыгларын шиитпирлээрде ажыл-чорудулгага удуртулга болган турар ужурлуг» — деп, СЭКП ТК-ның доктаалында айтып турар. Бо сорулганы боттандырарына ам эгелээр өредилге чылы шиитпирлиг салыышкынны киирер ужурлуг.

Политиктиг өредилгени сайзырангайжыдарының кол оруу — өредилге чорудулгазының идей-теоретиктиг деңнелин бедидери. оон утказын чедингир тайылбырлаары. мировоззреннелиг угланыышкының күштелдирери. К. Маркстың. Ф. Энгельстің. В. И. Ленинниң чогаалдарын, марксизм-ленинизмниң кол незектерин. СЭКП-ниң төөгүзүн, партийжи съездилериниң документилерин. эш Л. И. Брежневтиң. партияның оске-даа удуртукчуларының ажылдарын коммунистерниң, партия кежигүнү эвес активчилерниң ханы болгаш чогаадыкчы ёзу-биле өөренген турарын. партия организацияларын хандырар хүлээлгелиг. Марксисчи-ленинчи өредилгени ажылчы чонарның эргежыктаын барымдаалаш иштилелди революсчу ёзу-биле чаартырының төөгү талазы-биле шылгаттынган туружуна кылдыр тайылбырлап көөгүзери чугула. Марксизм-ленинизмниң иштинирлериге СЭКП-ниң шынчылыг. эртемниг коммунизмниң теориязын болгаш практиказын чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдер талазы-биле партияның коллективтиг могат чок ажыл-чорудулгазын бүүреңчиг кылдыр тайылбырлаар херек. Политиктиг өредилгениң утказын ындыг янзылыг көөр чорук оон ажыктыын бедидеринге илиг бээри чугаажок.

Политиктиг болгаш экономиктиг өредилге системазынга чаа өредилге чылы онгу беш чылдың доостур үе-чазазында, Владимир Ильич Ленинниң төрүттүүгеи хүнүнден бээр 110 чыл оюнга болгаш СЭКП-ниң XXVI съездизинге белеткел үезинде эртер. Ленинчи теоретиктиг иомналга совет кижилериниң сонуургалы кажан-даа өшпес. Амыдыралче эгелеп кирип тура, чаа салгал бүрүзү ленинизмниң эртинезинин далайындан күштүг күзел-сорукту. амыдыралчы сорулгаларына өшпес одун. коммунистиг идеалдарга кызытаар чок бүзүрелди бодунга немеп ап турар. Ленинчи ёзу-биле. коммунистиг ёзу-биле чруттаарынче, ажылдаарынче болгаш демиселчиниң бүгү совет кижилерин партия кыйгырып турар. Ленинчи идеяларын байлактарын коммунистер болгаш бүгү ажылчы чоннар ханызы-биле шиигээдип алган турар кылдыр оларга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузары эргежок чугула.

Партийжи болгаш комсомол өредилгезинин. экономиктиг өредилгенин база массалыг пропаганданың бүгү-ле хевирлеринде чаа өредилге чылында кичээлдер «Ленинизм—бистің эпоханың революсчу тугу» деп теманы өөренири-биле эгелээр. Ол кичээлдің сорулгазы—Ленинниң—ханы бодалчы кижиниң, К. Марктың болгаш Ф. Энгельстің өөрединиң база херээнин генналдыг улам чылакчызының, пролетаржы революциянның болгаш иштилелди социалистиг ёзу-биле чаартырының улуг теоретиктиг база стратегициң ажыл-хереэнин улуг чаагайын база катап көргүзери. Бүгү делегейниң революсчу өөрүдулгазын хөгжүдеринге деңневир чок ужур-дузалыг болуп турар коммунистиг идеология болур марксизм-ленинизмниң интернационалчы характерин тайылбырлаары чугула.

«Ленинниң хереэ чуртталы база тиилеп турар» деп теманы өөренири-биле өредилге чылы доостур. Сорулга чүдел дизе, дыңнакчылар иштин теоретиктиг айтырыгларбиле чергелештир коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузар талазы-биле, социалистиг иштилел харыысааларын сайзырангайжыдар болгаш чаа кижиниң кижизидер талазы-биле боттарының күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-чорудулгазының янзы-бүрү талаларын анализтеп, ленинчи идеяларны, партияның планларын амыдыралга боттандырарының дорт чорудулгалы болур боттарының хүн бүрү ажылының ужур-дузазын болгаш харыысалгазын улам ханызыдалге чылында кичээлдер «Ленинизм—бистің эпоханың революсчу тугу» деп теманы өөренири-биле эгелээр. Ол кичээлдің сорулгазы—Ленинниң—ханы бодалчы кижиниң, К. Марктың болгаш Ф. Энгельстің өөрединиң база херээнин генналдыг улам чылакчызының, пролетаржы революциянның болгаш иштилелди социалистиг ёзу-биле чаартырының улуг теоретиктиг база стратегициң ажыл-хереэнин улуг чаагайын база катап көргүзери. Бүгү делегейниң революсчу өөрүдулгазын хөгжүдеринге деңневир чок ужур-дузалыг болуп турар коммунистиг идеология болур марксизм-ленинизмниң интернационалчы характерин тайылбырлаары чугула.

Политиктиг школаларга болгаш марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир школаларга дараазында өредилге курстарын сүмелеп турар: «В. И. Ленинниң доңчу намдары», «Сайзырангай социализмниң Конституциязы», «СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказының айтырыгдары», «Философия билиглериниң үндезиннери», «Политиктиг экономия», «СЭКП төөгүзү», «Эртемниг коммунизм» деп курстарны мурнунда өөренип эрткен болза, оон ангыда—«Делегейни чаартын турар өредиг» деп чаа курсту өөренирин сүмелеп турар. Иштилел дугайында, социалистиг революция болгаш социализм база коммунизм тургузуушкунунуң дугайында марксисчи-ленинчи өредилгениң адыс утказы ында мөөңү-биле илереттинген. Төөгү талазы-биле чаа байдалдарга марксизмни В. И. Ленинниң чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүткенин, чаа хевирлиг партияны—Коммунистиг партияны тургусканы, социализмни тургузарының ленинчи планын болгаш ССРЭ-ге ону боттандырганын, делегей ареазынга марксизм-ленинизмнин салдарының оскенин, амгы үениң эн-ле салдарлыг политиктиг күзү болур делегейниң коммунистиг шимчаашкининиң хөгжүдезин, тайбынын боттанын турар ленинчи политиказын дыңнакчылар дараалашкаа-биле билип ап болурлар.

Марксизм-ленинизмниң чугула чамдык айтырыгларын теоретиктиг болгаш методологтуг семинарларга, партия-ажыл-агый активиниң школаларынга өөренир. Маңаа марксисчи-ленинчи теорияның, коммунизм тургузуушкунунуң. амгы үениң делегей хөгжүдезинин, Коммунистиг партияның политиказының үндезин айтырыгларын хаңызы-биле анализтеринче коммунистерниң кичээнгейин утландырар. «К. Маркс, Ф. Энгельс, В. И. Ленин социалистиг революция болгаш пролетаржы интернационализм дугайында», «В. И. Ленин, СЭКП социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунуң дугайында»; «В. И. Ленин, СЭКП социалистиг демократия дугайында»; «В. И. Ленин, СЭКП коммунистиг аажы-чаң дугайында»; «В. И. Ленин, СЭКП литература болгаш уран түүл дугайында» деп ышкаш чугула темаларны калбаа-биле өөренир. СЭКП-ниң даштыкы политиказының делегей ареазында идеологтуг демиселдің, совет иштилелдің политиктиг системазының хөгжүдезинин, социализмниң делегей системазының айтырыгларын өөренири семинарларга кол черни эгелээр. Дыңнакчыларның күзел-сонуургалын барымдаалап, чаңдык таварылгаларда өске-даа теоретиктиг база методологтуг айтырыгларны өөредип болур.

Партийжи амыдыралдың ленинчи чижек-нормаларын болгаш удуртулганың принциптерин, партийжи тургузуушкунунуң профэвиледдериниге, комсомолга партийжи удуртулганың, СЭКП-ниң идеологтуг ажылының чугула айтырыгларын өөренирин партия-ажыл-агый активиниге болгаш удуртукчу кадрларга сүмелеп турар. Ол ышкаш бо сүмелеп турар айтырыгларны политинформатор ларның, агитколлективтер удуртукчуларының семинарларынга оларның ажылының онзагай байдалын база угланыышкының барымдаалап турган база өөредин болур.

Үстүнде айытынган айтырыгларны тодарадып, дыңнакчылар-биле ажылдаарынга кол өредилге баазазы К. Марктың Ф. Энгельстің, В. И. Ленинниң чогаалдарының. СЭКП-ниң документилериниң. Л. И. Брежневтиң ажылдарының чыындылары болур ужурлуг. Марксисчи-ленинчи теорияның, чугула айтырыгларын үндезин ажылдарны барымдаалап өөренири—революсчу мировоззреннеги коммунистериниң шиигээдип

КУЙБЫШЕВ. Куйбышевтиң гигиена талазы-биле эртемшинчилел институдунуң ажылында чаа угланыышкын чурттакчылыг черлерни төлевилеп, тударда гигиена айтырыын шиитпирлеп, даан-шимээнинің эвээш болурун чедип алыры болур. Институттуң специалистери бо талазы-биле Ортаакы Волга девискээринге элээн чедишкининг ажылдап турар. Оон специалистери үлетпүрүүн улуг-улуг топтериниң санитарлыг байдалын экижидериниң хемчеглерин ажылдап кылып, бүдүрүлге черлери-биле сырый холбаалыг ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: Куйбышевтиң нефть арыглаар заводунуң бойдус камгалаар килдизинің ажылдакчылары Ольга Пешкова-биле Раиса Козлюк гигиенаның эртем-шинчилел институдунуң лаборатория эргелекчизи Вячеслав Дьячков-биле бүдүрүлге участоктарының бирээзинде турлар.

Ю. БЕЛОЗЕРОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СОРТТУГ ДАГ-ДҮГҮ

Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи беш чыл эгезинден бээр хереглекчилерге 400 муң тонна сорттуг даг-дүгү чүдүрүп чоруткан. Республиканың ол улуг үлеттүр чери бүдүрүлге күчүзүн соксаал чокка өстүрүп турар. 1976 чылда комбинаттың иштин эвлүзүн ажыглалга киргеи соонда үнелиг, техниктиг чиг-этти бүдүрери барык-ла ийи катап өскен. Ак-довуракчылар бо чылын 124 муң тонна даг-дүгүн бүдүрүп үндүрер бүдүрүлге күчүзүн план ёзугаар бо чылын чедип алыр.

(Бистин корр.)

ХОЮН СЕМИРТПИШААН

«Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырының малчыны Норбу Мижит-Доржу хой ажылынга ажылдаа-ла ам он үш чыл ажып турар. Ол чыл бүрүде багай эвес көргүзүглерни чедип ап келген. Хоочун малчын кадарган малын эрткен кыштан хүр ажырып, дүк планын база чедишкининг күүсеткен. Ол бир хойданна 4 кг 200 г дүктү кыргааш, төрээн совхозунга дужааган.

Н. Мижит-Доржу амгы үеде эки өөт-сигенниг черде чайлаглап, кадарган хоюн семиртпишаан, мал чеми белеткээринге идепкейлиг киржип турар.

С. УДУМБАРА
Бии-Хем район.

БЕЛЕТКЕП БЕРГЕН

Тываның ДОСААФ обкомунуң ажылдакчылары биле республиканың автоорук эргелелиниң коллективи келир кышка уткуптур иштиниң малынга 50 тонна сигеи белеткээр хүлээгелиг турган. Ону күүседип, иштин херекке үлүүн киириштирер дээш ук коллективтер шалыпчы ажылдаанар.

Чоокта чаа ук организацияларның төлээлери ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң девискээринге 50 тонна сигеиин белеткээш, ук ажыл-агыйның ишчилеринге хүлээдип бергеннер. Ол херекке идепкейлиг киришкеннер А. Ефимов, А. Абраменко, В. Анай-оол болгаш өскелерге-даа четтиргенин көдээниң ишчилери илереткеннер.

Э. МОНГУШ.

ЧЫЛГЫЧЫНЫҢ ЧЫМЫЖЫ

Эмдик, чаштың дынын туткан, өзенгинин коңгазын тепкен, чалбак хүреп шырайлыг, мадагар магаботтуг Бугажык Шөмбулович Хертек Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунуң хоочун чылгычызы. Ол чылгычының чымыштыг ажылынга мергежээн. Каш чыл улаштыр кышкы үелерде бодунга быжыглаан 300 ажыг чылгызын Чедерниң ховуларынга, Көк-Тейнин Эрги, Чаа Чодураалыгларга хүр кыштадып, чарышка тиилекчи болуп, СЭКП Кызыл райкомунуң, райкууекомунуң дипломнары-биле чангыс удаа эвес шаннадып келген. 1978 чылда төрүүр 100 беге онаштыр 100 кулунну камгалап ап, чүгле районга эвес, харын республиканга мурнакчы болгаш, чиик машинаны эзлчет чок садып алыр талонну алган. Бо чылын база малдың баш санын менди камгалап алыр талазы-биле чарыштың тиилекчизи болгаш, Улус ажыл-агыйының чемишкининериниң делгелезинче баар путёвка-биле шаннаткан.

Амгы үеде Бугажык Хертек чылгызын Баа-Хемиин серии өөттуг тайгаларында чайладып турар.

Чай санында саар белерни үзүп алгаш, «Тиилелге» совхозтуң чоогунда Божа-Булак деп черде ажаан турар. Белерни саап, оларның амданныг, чаагай витаминниг сүдүнден хымыс кылгаш, «Чедер» курортунда дыштанган чонга садып турар. Бо чугула ажылга чылгычының кадайы Лама-Сүү Долаатмааның улуг-хуузу улуг. Долаатмаа 6 чыл улаштыр бе саап келген. Эмдик белерни баглап саары, оларның кулуннарын тудары чиик эвес херек. Борта кижилерниң улуг сонуургалдыы, ажылга кызымаа негеттинер. Долаатмаа чогумна ындыг.

К. ИРГИТ.
Кызыл район.

ШАЛЫПЧЫ ЗВЕНО

«Торгалыг» совхозтуң Чаа-Суур салбырында Д. Маадыр-оолга удурткан алды кижи составтыг сигенчи звено сөөлгү каш хонукта 15 тонна сигенни кезип, сараатташ, Кадыйы-Бажы хойжу бригадага хүлээдип берген.

Шалыпчы звено ам 100 гектар черде тараан коксуланы ажаан алырынга дузалажып киришкен. Мында Т. Өнер-оол, С. Дөмүр-оол, С. Болат-оол өскелерден кызымакчай ажылдап, хүн нормазын 150 хуу чедир күүседип турарлар.

Т. ДАМБАЖЫК.
Овур район.

ДУЗАЗЫ

Эрзин суурнуң бүдүрүлге, албан организация черлери иштиниң малынга чем белеткээринин үезинде районнуң совхозтарынга шеф дузазын көргүзери чыл бүрүде чаңчыл апарган. «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның Эрзинде кажуп чоруур механизастаттынган колониязының коллективи мал чеми белеткээринин шалыпчы айынга идепкейлиг киржип, «Чаа орук» совхозка 20 тонна сигенни кезип белеткеп берген. Шефчилер Алексей Аракчаа, Игорь Араптан, Аракчаа Андриян болгаш өскелер-даа хол кадыры-биле сиген кезеринге онза шалыпчы ажыглааннар.

Сигенниң өзүлдезинин экизин болгаш оон совхозка чугула херегин өөренип көргеш, коллектив тускай звенону үндүрүп, ам-даа 10 тонна сигенни совхозка белеткеп бээрин хүлээнген. Беш кижи составтыг звено ам Хем-Аксында ажыллап турар.

Д. ЧЫРГАЛ-ООЛ.

АЖААЛДА ЧОРУП ТУР

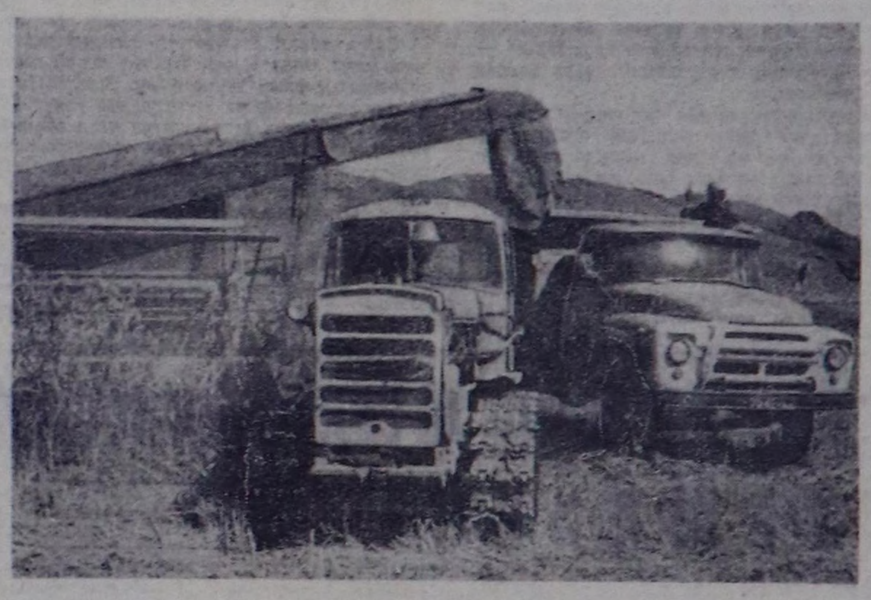

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» совхозта мэлчеми белеткээр ажылдарның чоруп турары.

С. СЕДИПТИҢ фотозу.

Партийжи өөредилге системазынга чаа өөредилге чылының эгелээринге холбаштыр

МАРКСИЗМ-ЛЕНИНИЗМНИ ЧОГААДЫКЧЫ ЁЗУ-БИЛЕ ӨӨРЕНИР

Совет улус Коммунистиг партиянын удуртулгазы-биле 1979 чылдың болгаш иштизи-биле онгу беш чылдың планнарын чедишкининг күүседир. бүдүрүлгениң ажыктын болгаш ажылдың шынарын бедидер, социалистиг экономиканың база культураның улам ынай хөгжүлдезин, бистин Төрээн чуртувустуң күүзүн быжыглаар дээш күжеиишкининг демиселчин турар.

Бистин партиявыс бодунун революсчу-чаартыкчы бүгү ажыл-чорудулгазынга марксизм-ленинизмни чайгылыш чок удуртулга болдуруп турар. Коммунистерниң, бүгү совет кижилериниң угаан-медерелин, күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин бедидерин коммунистиг тургузуушкунунуң сорулгаларын чедишкининг боттандырарының шиитпирлиг негелдеэн кылдыр партия саваан турар. Коммунистиг кижизидилгениң ажыктының бедидер дугайында СЭКП Төп Комитетинин сагыш салыышкынының чаа илерээшкини «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ынай экижидер дугайында» доктаалы болган.

Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды кол өөн болза, бүгү совет кижилерни эртемге үндезилээн үзелбодалга, партияның хереэнге кызыгаар чок берлинген чорукка, коммунизмниң идеалдарынга, социализмге Ада-чуртка ынак болгаш, пролетаржы интернационализмге кижизилерни болур. Бо сорулганы боттандырарынга марксисчи-ленинчи өөредилге кол рольду ойнаар.

Марксизм-ленинизмни массалыг-биле өөренири амыдыралдың совет өөрүп-хевириниң характерлиг демдээ болу берген. Эрткен өөредилге чылында партийжи өөредилге системазынга 22 миллион ажыг коммунистер болгаш партия кежигүнү эвес активчилер, комсомол политчырыдыышкынынга 8 миллион аныяк ишчилер, 40 миллион ажыг ажылчыныар, колхозчулар, албан-хаакчылар экономиктиг өредилге системазының болгаш пропаганданың массалыг хевирлеринге өөренгеп. Олар марксисчи-ленинчи теорияны. СЭКП-ниң XXV съездизинин, СЭКП ТК-ның июль болгаш ноябрь (1978 чыл) Пленумнарының документилерин, ССРЭ-ниң даштыкы политиказының болгаш делегей ареазында идеологтуг демиселдің айтырыгларын, эш Л. И. Брежневтиң ажылдарын, оон «Бичии чер», «Катап тургузуушкун», «Кур чер» деп номнарын өөренгилээн. Дыңнакчыларның 70 хуу хирези «Сайзырангай социализмниң Конституциязы» болгаш «СЭКП-ниң идеологтуг ажылының чугула айтырыгдары» деп чаа курстарга өөренин турганнар.

Партияның иштики болгаш даштыкы политиказын, чуртун социал-экономиктиг хөгжүлдезинин перспективазын коммунистерниң, бүгү дыңнакчыларның ханызы-биле билип алырынга ол бүгү дузалаан.

Ынчалаажок партийжи болгаш комсомол өредилгезин, экономиктиг өредилгени организастан турарында, пропаганданың массалыг хевирлеринде көскү четпестер болгаш кошкак түүлдер эвээш эвес бар дээрзин СЭКП ТК-ның доктаалында айыткан. Революсчу теорияны чогаадыкчы ёзу-биле болгаш ханы өөренип алыр дээш коммунистерниң болгаш комсомолчуларның, удуртукчу кадрларның харыысалгазы хөй-хөй таварылгаларда ам-даа куду болуп турар, өренгейлээр болгаш кыры-биле коор, чуду-кралаар чоруктар чайлаттынмаан. кичээлдерниң шынары дыңнакчыларның өзүп турар нинти билиг болгаш культура деңнелинге ам-даа дүүшпейн турар.

Бо болгаш оске-даа четпестерни чайладыры — политиктиг база экономиктиг өредилгениң шынарын база дээштинин бедидериниң улуг курлавыры. Пропаганданың болгаш агитацияның эртемге үндезилеттинген бедик деңнелин хандырарыныче. оон ажылагый-биле холбаалыг болгаш толаргай болуруң күштелдирерин, амыдырал-биле, ажылагый болгаш политиктиг сорулгаларны шиитпирлээри-биле, буржуаз идеологиягa база моральга эптеш чок боор чорукка кижизидилге-биле холбаазын быжыглаарынче партия организацияларының идеология албан чедериниң, пропагандисчи кадрларның кичээнгейин моонцээр сорулганы СЭКП Төп Комитеди салган.

«Революсчу теорияны, партияның политиказын билир чорук совет кижилериниң бүзүрели, дерзин идеологияның кандыг-даа илерээшкиннерине удур, коммунизм дээш туруштуг демиселчиниң идепкейлиг амыдыралчы туружу сайзырангай социализмниң чугула айтырыгларын шиитпирлээрде ажыл-чорудулгага удуртулга болган турар ужурлуг» — деп, СЭКП ТК-ның доктаалында айтып турар. Бо сорулганы боттандырарына ам эгелээр өредилге чылы шиитпирлиг салыышкынны киирер ужурлуг.

Политиктиг өредилгени сайзырангайжыдарының кол оруу — өредилге чорудулгазының идей-теоретиктиг деңнелин бедидери. оон утказын чедингир тайылбырлаары. мировоззреннелиг угланыышкының күштелдирери. К. Марктың. Ф. Энгельстің. В. И. Ленинниң чогаалдарын, марксизм-ленинизмниң кол незектерин. СЭКП-ниң төөгүзүн, партийжи съездилериниң документилерин. эш Л. И. Брежневтиң. партияның оске-даа удуртукчуларының ажылдарын коммунистерниң, партия кежигүнү эвес активчилерниң ханы болгаш чогаадыкчы ёзу-биле өөренген турарын. партия организацияларын хандырар хүлээлгелиг. Марксисчи-ленинчи өөредилгени ажылчы чонарның эргежыктаын барымдаалап иштилелди революсчу ёзу-биле чаартырының төөгү талазы-биле шылгаттынган туружуна кылдыр тайылбырлап көөгүзери чугула. Марксизм-ленинизмниң иштинирлериге СЭКП-ниң шынчылыг. эртемниг коммунизмниң теориязын болгаш практиказын чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдер талазы-биле партияның коллективтиг могат чок ажыл-чорудулгазын бүүреңчиг кылдыр тайылбырлаар херек. Политиктиг өредилгениң утказын ындыг янзылыг көөр чорук оон ажыктыын бедидеринге илиг бээри чугаажок.

Политиктиг болгаш экономиктиг өредилге системазынга чаа өредилге чылы онгу беш чылдың доостур үе-чазазында, Владимир Ильич Ленинниң төрүттүүгеи хүнүнден бээр 110 чыл оюнга болгаш СЭКП-ниң XXVI съездизинге белеткел үезинде эртер. Ленинчи теоретиктиг иомналга совет кижилериниң сонуургалы кажан-даа өшпес. Амыдыралче эгелеп кирип тура, чаа салгал бүрүзү ленинизмниң эртинезинин далайындан күштүг күзел-сорукту. амыдыралчы сорулгаларына өшпес одун. коммунистиг идеалдарга кызытаар чок бүзүрелди бодунга немеп ап турар. Ленинчи ёзу-биле. коммунистиг ёзу-биле чруттаарынче, ажылдаарынче болгаш демиселчиниң идепкейлиг амыдыралчы туружу болгаш чогаадыкчы ёзу-биле өөренген турарын. партия организацияларын хандырар хүлээлгелиг. Марксисчи-ленинчи өөредилгени ажылчы чонарның эргежыктаын барымдаалап иштилелди революсчу ёзу-биле чаартырының төөгү талазы-биле шылгаттынган туружуна кылдыр тайылбырлап көөгүзери чугула. Марксизм-ленинизмниң иштинирлериге СЭКП-ниң шынчылыг. эртемниг коммунизмниң теориязын болгаш практиказын чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдер талазы-биле партияның коллективтиг могат чок ажыл-чорудулгазын бүүреңчиг кылдыр тайылбырлаар херек. Политиктиг өредилгениң утказын ындыг янзылыг көөр чорук оон ажыктыын бедидеринге илиг бээри чугаажок.

Политиктиг болгаш экономиктиг өредилге системазынга чаа өредилге чылы онгу беш чылдың доостур үе-чазазында, Владимир Ильич Ленинниң төрүттүүгеи хүнүнден бээр 110 чыл оюнга болгаш СЭКП-ниң XXVI съездизинге белеткел үезинде эртер. Ленинчи теоретиктиг иомналга совет кижилериниң сонуургалы кажан-даа өшпес. Амыдыралче эгелеп кирип тура, чаа салгал бүрүзү ленинизмниң эртинезинин далайындан күштүг күзел-сорукту. амыдыралчы сорулгаларына өшпес одун. коммунистиг идеалдарга кызытаар чок бүзүрелди бодунга немеп ап турар. Ленинчи ёзу-биле. коммунистиг ёзу-биле чруттаарынче, ажылдаарынче болгаш демиселчиниң идепкейлиг амыдыралчы туружу болгаш чогаадыкчы ёзу-биле өөренген турарын. партия организацияларын хандырар хүлээлгелиг. Марксисчи-ленинчи өөредилгени ажылчы чонарның эргежыктаын барымдаалап иштилелди революсчу ёзу-биле чаартырының төөгү талазы-биле шылгаттынган туружуна кылдыр тайылбырлап көөгүзери чугула. Марксизм-ленинизмниң иштинирлериге СЭКП-ниң шынчылыг. эртемниг коммунизмниң теориязын

Хөй ургларлыг иелерни «Иениң алдары» орден болгаш «Иениң медалы» медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Эгеан № 192 «Шында»). и

Чечен Канчыыр-ооловна **Куулар** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Ичин-Хорлуу Комбу-Сюрюновна **Монгуш** — Чадаана хоорайда өг-бүле эзэн.

Клара Байдиаевна **Монгуш** — «Суг-Хөл» совхозта уругларга сургуулуң ажылчыны.

Раиса Очур-ооловна **Монгуш** — «Суг-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Чаш-Уруг Досумаевна **Монгуш**—Суг-Аксы школазының башкызы.

Шончуңмаа Хунаевна **Монгуш**—хлеб заводунуң ажылчыны.

Чечен Давдар-ооловна **Монгуш**—«Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Анна Уваньлевна **Ондар**—«Тыва» совхозтуң ажылчыны

Бак-ыс Лопсановна **Ооржак** —«Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Сенденмаа Доржуевна **Ооржак**—«Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Часкыжыковна **Ооржак** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Анастасия Маңзырыкчыевна **Сат**—СЭКП-ниң XXII съездиэн аттыг совхозтуң ажылчыны.

Чанзаңмаа Сарыг-ооловна **Сат** — «Суг-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Мамбыы Семис-ооловна **Сарыглар**—«Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Сенденмаа Семис-ооловна **Сарыглар**—«Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Синчимаа Бүрбүжаповна **Сат**—Хөндергей школазының ажылчыны.

Клара Кошкар-ооловна **Ховалыг**—«Искра» совхозтуң ажылчыны.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Тое уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Хеймер Хертековна **Докур** —«Кызыл-Тук» совхозтуң ажылчыны.

Сее уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Чамбылба Термаевна **Чалан-оол** — «Енисейский» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Валентина Кирилловна **Герасимова** — Сарыг-Сеп суурда өг-бүле эзэн.

Анастасия Арадановна **Деепилдей**—Бүрен-Бай-Хаак школазында ажылчын.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Өшкү-Саар Болгановна **Иргит** — «Улуг Октябрь» совхозтуң ажылчыны.

Саарбан Чыртаковна **Сандый**—Бүрен-Хем суурда өг-бүле эзэн.

Валентина Базановна **Сувак** — Суг-Бажы суурда өг-бүле эзэн.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Ирина Адыяевна **Даваа** — «Кызыл-Тук» совхозтуң ажылчыны.

Нина Ивановна **Шеригбен**—Суг-Бажы суурда өг-бүле эзэн.

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Сес уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Бора Казаковна **Салчак** — «Малчын» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Кертин Найыновна **Кара-Сал** — район эмпелгезинин ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Фанна Доңшаковна **Даржаа**—райпо ажылчыны.

Оюмаа Хомушкуевна **Хертек**—Мугур-Аксы суурда өг-бүле эзэн.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Чечекмаа Хертековна **Адыг-бай** — коммунал ажыл-агый комбинадының кассири.

Дарыймаа Тас-Караевна **Донгак** — «Мөгөн-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

ӨВУР РАЙОНДАН

Тое уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Дыртык Хозог-ооловна **Донгак**—Саглы суурда өг-бүле эзэн.

Сее уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Кестигежиг Сувур-ооловна **Иргит**—Саглы суурда ясли-садтың ажылчыны.

Баку Балчын-Даваевна **Саая** — «Кызыл-Тук» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Довуу Санчыевна **Монгуш**—райпо кассири.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Валентина Оолаковна **Саая** —Саглы суурда магазинниң садыгчызы.

(Уланчылыг).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ЧУГУЛА ҮЕ-ЧАДА

«СЭКП Төп Комитединде» деп августуң 18-те парлап үндүрген дыңнадыг даштыкыга калбак үнелэзшиннии болдурган. СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң социалистиг чурттарның удуртукчулары-биле Крым ужуражыышкынының болгаш беседаларының түңнелдерин СЭКП Төп Комитеди чугаалажып көргеш, эш Л. И. Брежневтиң амыдчорудулгазын бедии-биле үнелэзн болгаш чүүлдүгүнүп көргон дээрзиниң дугайын янзы-бүрү чурттарның парлалгазы дыңнадып турар.

Социалистиг дем каттыштырылга чурттарының массалыг информация чепсектери 1979 чыллын Крым ужуражыышкынларын акы-дүнма партияларның база чурттарының ыяк найыралының болгаш калы ажыллажылгазының көргүзүү, социалистиг база коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээринге күүлүг идиг бериишкини кылдыр көрүп турар.

Акы-дүнма чурттарның үредүннелдиг калы ажылдажылгазы делегей ареназынга оларның демниг хөделишкиннерин аайлап таарыштырарынга, идеология талазы-биле калы ажылдажылганы хөгжүдүрүнге, социализмниң хөрээнге өскээтен күштүнүн чимзеннишкиннерин демниг ойтур шаварын организастаарынга идигни берип турар деп, ЧССР-ниң даштыкы хөректер министри Б. Хнеупек **«Руде право»** солунга парлаан чүүлүнге айыткан.

Л. И. Брежневтиң ажылчорудулгазын СЭКП ТК белиннибиле үнелээн болгаш бүрүүнүбиле чүүлдүгүнүп көрген деп, **«Нойес дойчланд»** солун демдеглеп турар. Крымга ужуражыышкынар болгаш беседалар—иштики болгаш ол ышкаш делегей сорулгаларын шиитпирлээринге акыдүнма чурттарның демниг хөделишкинин улам ынай быжыглаарынын оруунга чугула үе-чада болуп турар.

Крым ужуражыышкынары акы-дүнма чурттарның тайбынын база тайбын калы ажылдажылганын политиказынга хажык чок шынчызының чаа херечизи болуп турар деп, польша солун **«Трибуна люду»** демдеглээн. Социалистиг заштыкы политиканың өйү келген угланыышкынары болаа, чепсегленишкиннерни эндере бүдүрер чорукту болдурбас сорулга-биле хажык чок хөделири, чавырлыышкыны, ону шериг чавырлыышкыны-биле немээринче тодаргай угланшиглээри, улустарның хостуг, хамаарышпас хөгжүүр эргезин деткиири болур.

Болган ужуражыышкынарның болгаш беседаларның онза ужур-дузалыын, социалистиг күрүнелерниң үр үеде калы ажылдажылгазынга тодаргай ужур-дузалыг болуп турар перспективалыг айтырыглар оларның кичээнгейинин тевүнге турганын болгар солун **«Работническо дело»** айыткан. Акы-дүнма чурттар социалистиг экономикаларны кооперастаарын база специализастаарын хөгжүдүрүнче болгаш ханыладырынче угланыышкынны быжыг-биле чорудуп турар деп, ол солун демдеглээн. Ол угланыышкын бистин улустарывыстың чаагай чоруун улам ынай өстүрүнүн эрге-ажыктарынга бүрүү-биле дүгжүп турар.

Социалистиг дем каттыштырылгазының чурттары кризистиг болуушкуннар улам-на чижиглиниң турар капиталистиг делегейге болаарга, бүрүнгаар бүүрелдиг чоруп орар дээрзин эш Л. И. Брежневтиң акы-дүнма чурттарның партияларының болгаш күрүнелериниң удуртукчулары-биле ужуражыышкынларының база беседаларының түңнелдери көргүскен деп, моол агентилел **Монцамэ** бижээн.

Амгы үениң делегей амыдыралының эн кол айтырыы — чепсегленишкиннерни эндере бүдүрер чорукту кызыгаарлаарының база соксадырының дугайында айтырыгны шиитпирлээринге идиг бөөр дээн социалистиг чурттарның шиитпирлиин бо чылдың Крым ужуражыышкынарының чорудулгазы база катап балыткаан деп, делегей парлалгазының политиктиг тайылбырлакчылары айтып турар.

Барын чүктүн информастыг агентилелдери, радиозу болгаш телевиделие компаниялары «СЭКП Төп Комитединде» деп дыңнадыгны тайылбырлап база оон үзүндүү парлап үндүргүлээн. Чепсектин чаа системаларын Барын Европа чурттарының кенсээриниге тургузар дээн НАТО-нуң чамдык болүктериниң планнарын совет партийжи удуртулга бүрүү шапкан болгаш ындыг орадлажыышкыннарда кандыг-даа угаан-сарыылдыг балыткаашкын чок дээрзин медеглээн деп, англи агентилел **Рейтер** демдеглеп турар. Төп Европага чепсектиг күштерни болгаш чепсегленишкиннерни кызырар талазы-биле Вена чугаалажыышкынарынга, Чепсекти дүжүрер талазы-биле комитетке, өске-даа чугаалажыышкыннарга бөтүүг шиитпирлээшкиннерни тыварынче Барын чүктүн чурттарын ССРЭ кыйгырган.

Франс пресстиң дамчыдыр турары болза: Европага ботболунга бүүрежир чорукту улам ынай быжыглаары дээш ССРЭ-ниң болгаш социалистиг өске-даа күрүнелериниң идепкейлиг туржун турарын СЭКП ТК-ның документизинде демдеглээн.

(СЭТА).

КОМПАРТИЯНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

КАРАКАС. (СЭТА). Улус массаларның эрге-ажыктары дээш, өртек-үнениң аартаашкынынга, инфляцияга болгаш бүдүрүлге эзелиниң туразында аажылаашкынларынга удур демиселди күштелдиреринче Венесуэланың демократтыг хөй-ниитизин Венесуэланың Компартиязы кыйгырган.

Венесуэла ажылчы чоннарының материалдыг байдалы хүн бүрү дорайтан турда, капиталистиг монополиялар улус массаларны дарлаарын белдирериниң күсели-биле бабыырын ургулчулеп турар деп, ВКП ТК-ның Политбюродунуң ында тараткан медеглелинде чугаалап турар. Аъш-чемниң й-хөй продуктуларынга болгаш бирги эргежок чугула хереглел чүүлдериниге өртек-үнениң күрүнелериниң контрольдаарын дүжүрерин эрге-чагыргаларының чоокта чаа чарлаан чоруу венесуэлдерниң бюджелинге чаа согуушкун болуп турар деп, ол документизде демдеглээн.

Боттарының негелделиг эрге-ажыктарын камгалаары-биле демниг хөделирин Венесуэланың ажылчы чоннарының чаңгыс аай төвү, Венесуэланың ажылчы чоннарының конфедерациязы база өске-даа профсоюлел каттыжыышкынары илергейлээн, а чаңгыс аай төптүн күүсекчи комитеди экономиктиг болгаш социал айтырыгларны шиитпирлээринин программизын база идип үнүүрген. Буржуазияның ажык-кончаларын кызыгаарлаарын, аъш-чемниң база улетигринин кол-кол баазаларынга өртектерни улаттырбазын, а ол ышкаш күш-ажылчы чоннуң байдалын экижидер талазы-биле өске-даа хөмчеглерни программада баш удур көрүп турар.

Фам Ван Донгтун интервьюзу

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу-Чөөн Аанга «дескеннер айтырыын» дээр чүвени тургузарынга Каттышкан Штаттар болгаш Кыдат шуут киржилгелиг болуп турар. Олар ВСР-ниң девискээринге коруум-чурум чок чорукту база удурлашмышкынны организастаан, чурттан чажыды-биле үнүп чоруурунче кижилерни күүкүп, а оон соонда дескеннер дугайында «сагыш салган» болуп, вьетнам эриктерже корабльдерни чорудуп турардыр деп, ВСР-ниң чазаанның премьер-министри Фам Ван Донг медеглээн.

Сурагыг колумбий чогаалчы Габриэль Гарсиа Маркеске интервью бергеш, Мурнуу-Чөөн Аанда дескеннер айтырыының талазы-биле Женева конференциязының шиитпирлерни Вьетнамның чалаа хажык чок күүседип турар деп, премьер-министр айыткан. Ынчалза-даа ол айтырыгны шиитпирлээрин империализмниң, реакцияның күштери кара өжегээр саалдың турар деп, ол медеглээн.

НИКАРАГУА. Национал хосталганың Сандино фронтузунуң делегациязының нежигүннери Никарагуаның Парижте консул чериндө ол фронтунуң тугунуң адаанда. Ол хүн бүгү кижилер өөрүшкүлүг хөөн кирген турган: барык 45 чыл тергиделиниң соонда диктатор Сомосаның ханныг өлүрүүчү өзу-чуруму дүжүр октаткан. Ам бо өлүрген кижилериниң амыдырал-чуртталгазы чаа өзу-биле баар. Никарагуа улустуң чы-рытыылыг нолир үеэн дээш муң-муң патриоттар амы-тынын бергеннер.

КЕЙСТОН—СЭТА-ның фотозу.

Бузулбас найырал

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моол улус болгаш оон чепсектиг күштери бодунуң социалистиг төрээн чуртунга, пролетаржы интернационализмниң идеяларынга, тулчуушкуннарга болгаш күш-ажылга шылгаттынган моол-совет найыралга кызыгаар чок бердинген деп, МАРН ТК-ның Бирги секретары, МАР-ның Улустуң улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ю. Цеденбал Моол Арат Республиканың Маршалы атты аңаа тыпсын турда, чүве чугаалаан, медеглээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев-биле чоокта чаа бистиң ужуражыышкынывыстың үезинде тайбыцны база делегейниң айыл чок чоруун быжыглаарының айтырыгларынче чогуур кичээнгейин салган деп, ол чугаалаан. Эш Л. И. Брежневтиң шылгарангай салыышкынны кириргени стратегиг шаап халдаашкын чепсектерни кызыгаарлаар дугайында керээге моол улус изин-биле байыр чедирип турар.

Б Ы Ш Н

алырының эн-не түңнелдиг аргалы болур. Марксизм-ленинизмниң үндезин ажылдарын эн калбаа-биле өөренири—чаа өөредилге чылының онзагай чугула үүлү.

Партия-ажыл-агый активиниң семинарларына болгаш школаларына дараазында темаларны сүмелеп турар: «Сайзырангай социализм: теория болгаш практика айтырыглары», «СЭКП-ниң экономиктиг политиказы», «СЭКП-ниң аграр теориязы болгаш политиказы», «Амыдыралдың социалистиг өөрөкшүү».

Чаа өөредилге курстарын кириргеи чорук бистиң калдарывыстын, улус ажылагайының янзы-бүрү адырларының специалистериниң, бүгү коммунистиң политиктиг өөредилгеэ дифференциалдыг көөр, марксизм-ленинчи теориязы коммунистиг тургузуушкунуң практиказы-биле сырый холбан өөренири хандырар талазы-биле партия организацияларының аргаларын улам калбартыр.

Чаа курстар удуртукчу кадрларын өөредилгеэ-ниин утка-шынарын ханыладыр база тодаргай болдурар аргаы бөөр. Ук курстарны өөренир чорук идей-политиктиг болгаш культура билиишкиниң калбартыр, ажылчы чоннарның ортузунга кижизидилге ажылын бөлүлүг организастаар, идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш аажы-чаа кижизидилгеин чаңгыс аай чорударын хандырар арганы удуртукчу ажылдакчыларга бөөр.

Амгы үениң удуртукчузунга марксизм-ленинизмни шинчээдип алыры—коммунистиг тургузуушкунуун улам-на парычын турар сорулгаларын бөлүлүг шиитпирлээринге үениң негеллери болур.

Марксизм-ленинизм университеттеринге, мурнуку чылларда ышкаш СЭКП-ниң теориязының болгаш политиказының, идеология ажылының чугула айтырыгларын, философияны, политэкономияны, эртемниг коммунизмни, СЭКП теоргузуун болгаш, оон аңгыда, эргелеп башкарарының ажылынга, эртем-техниктиг депшилгениң айтырыгларынга хамаарышкан экономиктиг курстарны өөренир. Дыңнакчыларына дээш политиктиг билигни берип турар марксизм-ленинизм университеттери пропагандистери, лекторлары, идеология активиниң өске-даа отрядтарын, ылаңгыя кодээде партия организацияларына белеткээр база болуп артар. Оон-биле калы школа башкыларының, техникумнарда, дээш өөредилге черлериндө башкыларының, чогаадыкчы интеллигенциянын иелериг дадыгыышкынынга оларның ролю белиир.

Чаа өөредилге чылының бала бир чугула сорулгаларының бирээзи болза СЭКП ТК-ның ажыл-агый механизмини улам ынай сайзырангайжыдарының болгаш партия, күүнүс организациларының сорулгаларының база СЭКП ТК-ның база ССРЭ-ниң Министерлер Чөвүделиниң «Планнаашчыны экижидер болгаш бүдүрүлгеин ажыктыын база ажылдың шынарын бедидеринге ажыл-агый механизминиң салдарын күштелдирер дугайында» доктаалын калбаа-биле тайылбырлаарын болгаш өөренирин хандыары болур. Олар чурттуң бүгү политиктиг амыдырының, социалистиг экономиканың хөгжүдүлгеин дүргедиринге болгаш ажылчы чоннарның чаагай чоруун бедидеринге канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг.

Аңаа холбаштыр экономиктиг өөредилге системазынга, партия өөредилгениң экономиктиг семинарларына, партия-ажыл-агый активиниң школаларына, марксизм-ленинизм университеттериниң хамаарышкан салбырларына тускай кичээлдерни эрттирери эргежок чугула. Ол доктаалдың идеялары, толаргай айтыышкынары социал-экономиктиг харыылаалары, эргелеп башкарылганы, планнаашкыны, хуваалданы болгаш идиг бериишкини сайзырангайжыдарының айтырыгларын өөренир ужурлуг бүгү өөредилге курстарының ажылынга шуут дорт кирер апаар.

Ажыл-агыйны чорударының механизмини улам ынай сайзырангайжыдарының айтырыглары болгаш угланыышкынарын улус ажылагыйының бүгү адырларының удуртукчу кадрлары болгаш специалистери, ажылчы чоннарының калбак массалары хатыны-биле өөренир ужурлуг. Ол темаларны өөренирин партияның салып турар сорулгаларын күүсеп дээш, күш-ажылчы коллективтерге ажыл-херекчи болгаш харыысалгалыг болур чорукту байдалын тургузарынга, экономиктиг өзүлдериниң иштики курлавыларын тывар болгаш ажыглаар талазы-биле ажылчы чоннарының чогаадыкчы күжениишкиннерин идепкейжиларинге дузалаар.

Ажылчыларга болгаш колхозчуларга экономиктиг өөредилге системазынга «Социализм болгаш күш-ажыл», «Бүдүрүлгеиниң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидериниң мурнакчы дүржүлгазы» деп курстарны сүмелеп турар. Коммунистиг күш-ажылдың школаларының болгаш өөредилгениң өскелаа массалыг хевирлериниң үстүнде алаан курстарны өөренир эрткен дыңнакчыларынга тускай программа бөлүүр кичээлдерни организастаза чогуур, ук программага кол өзек В. И. Ленинниң «Улуг өгелээшкин», «Чарыштыы канчаар организастаарыл?» деп ажылдары, бүдүрүлге мурнакчыларының ажылының дүржүлгазы болур.

Инженер-техниктиг ажылдакчылар, улус ажыл-агыйының спеииалистери, эргелеп башкарылганын бүгү звеноларының удуртукчулары «Социалистиг иниттилеге инженержи күш-ажыл», «Удуртукчунуң күш-ажылы», «Продукциянын шынарын комплекстиг эргелеп башкарарының мурнакчы дүржүлгазы», «Колоо ажыл-агый бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниң мурнакчы дүржүлгазы», «Бригада керээзи — бот-орулга-чарылганын бир хевири» деп курстарны өөренирин уламчылаар. Ол эртемнерни өөренирин дооска черлер экономиктиг өөредилге системазынга «СЭКП-ниң экономиктиг политиказы» болгаш «СЭКП-ниң аграр теориязы болгаш политиказы» деп курстарны өөренирин сүмелээр.

Ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгениң шынарын дыка бедидер, оон беш чылдың доостурунуң үе-чадазынын сорулгаларын боттандырары-биле харылдаазын күштелдирер дээш, партил организациялары хөй чүүлдерни ажаар.

Аныяктарның идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш мозу-шынар кижизидилгези партияның онлагай сагыш салышкынынга турган болгаш ынчаар артар-даа. Аныяктарны марксизм-ленинизмниң революсчу өөредили-биле чепсеглээр, оларга коммунистиг медерелди, коммунизм тургузар дээш белеп, турасорукту болгаш оны канчаар кылырын билир болуруп, аныяк салгалга социализмниң салым-чолу дээш. Төрээн чуртунуң чечектелишкини болгаш айыл чок чоруу дээш төөгү талазы-биле харыысалгалыг болуруп хевирлээр талазы-биле партия организациялары улуг ажылды чорудуп турар.

Ол сорулганы чедиишкиниг шиитпирлээр улуг аргалар комсомолдуң политчылыышкынында бар. Комсомол комитеттерни партия организацияларының удуртулгазы-биле комсомолчуларны болгаш аныяктарын политиктиг, экономиктиг өөредилгениң, мировоззрение талазы-биле угланыышкынын күштелдирерин хандырар, марксизм-ленинчи өөредилгего оларын сонуургалын бедидер, билиглерже, культураже чүткүлү кижизидер. «Коммунизмге өөренир деп ленинчи чагыгны. ВЛКСМ-ниң XVIII съездиниге эш Л. И. Брежневтиң салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш демиселге күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин бедидер ужурлуг.

Чаа өөредилге чылында партия комитеттери кижилериниң атеистиг кижизидилгеин күштелдирер, коммунистерниң болгаш комсомолчуларының шажынчы үзелбодалдар-биле демиселге харыысалгазын бедидер талазы-биле толаргай хемчеглерни ажылдап кылыр болгаш боттандырар ужурлуг.

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң чедиишкини пропагандистерлеп, оларның теоретиктиг болгаш методиктиг деңнелиндеп, кижилер-биле ажылдап билирилеп долузу-биле хамааржыр. Чаа негеллелерге дүүштүр партия комитеттери политиктиг школаларының болгаш семинарларының удуртукчуларынга эки белеткелдиг, дуржулгалыг коммунистерни шилип, быжыглаар, кижизидилге ажылының утка-шынары болгаш түңнелдери дээш пропагандистерниң харыысалгазын доктаамал белидер апаар. Пропагандист ажылын эн чугула партийжи даалга кылдыр көөр херек.

Дыңнакчыларының билиниин, чаа чүүлдерни билип турарының, социал идепкейиниң үргүлчү өзүп турары бо үеде пропагандистиң ажылы нарыычып, марксизм-ленинчи теориязы, партилың политиказын доктаамал өөренирине, партийжи пропаганданың эртем үндезиннерин болгаш мурнакчы дүржүлгазын шинчээдип алырына доктаамал күжениишкиннерин болгаш дилзошкиннерни, болуунун хуулда үезин дыка хөйнү чаыгларын оон негеп турар. СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ынай экижидер» дугаймда доктаалынга дүүштүр СЭКП обкомнары, крайкомнары, эвилелдешкен республикаларының компартияларының ТК-лары партия өөредилгезинин пропагандистериниң системазының база пропагандистер семинарларының удуртукчуларының ийи неделя курстары чер бүгүде оларны ажылдан хоставышаан эрттирип турар.

Пропагандистерниң курстарга белеткели оларның идей-теоретиктиг деңнелин, методиктиг мергежилин дыка бедидерин, амгы үениң чугула айтырыглар-биле билинги бедидер ужурлуг. Курстарның программаларында марксизм-ленинчи теориязының, СЭКП-ниң политиказының айтырыгларының, партия пропагандазының методиказының, өөренир эртемнерниин кол-кол айтырыгларының талазы-биле карин турар. Пропагандистерниң билиглериниң улам ханы болурунга курстар үезинде эртемделер, литература, ураң чүүлдүн ажылдакчылары, партия, совет ажылдакчылар-биле, ажыл-агыйлар удуртукчулары, бүдүрүлгениң мурнакчылары-биле ужуражыышкынныар чугула рольду ойнаар. Курстарның ажылынга, пропагандистерге доктаамал чаа чүүлдерни чугаалаан бюринге партия комитеттери, адырлар кылдыстери идепкейлиг киржир.

Пропагандистерниң мергежилин бедидер дээш чорудуп турар бо бүгү ажылдарга холбаштыр партийжи пропаганданың методиктиг төвү болур политчырыдыышкын бажынларының болгаш кабинеттериниң ролю улам улгадыр. Пропагандистер дыңнакчы бүрүү марксизм-ленинизмни ажылынга удуртулга кылдыр шинчээдип алыры дээш, кичээлдерни дайынчы, солун, чогаадыкчы өзү-биле эрттирип өөренип алырыңче улуг кичээнгейни углаар херек. Пропагандистерни педагогиканың, социал психологияны билиглеря-биле, ажылдың идепкейлиг хевирлери, контрпропаганданың методтары-биле чепсеглээр, сорулга-биле кижи бүрүү-биле тус-тустан консультация эрттирери, доктаамал ажылдаар семинарларны организастаарын долузу-биле ажыглаар ужурлуг.

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгеге массалыг информацияның болгаш пропаганданың чепсектери — парлалга, телевиделие, радио улуг дузаны чедирер ужурлуг. Экономиканың, эртемниң, культураның чедиишкиннерин бүгү тала-биле чырыдары, улус ажыл-агыйының өйү келген айтырыгларын, делегей амыдыралының кол-кол болуушкуннарын, делегейде идеологтуг демиселди анализтээри марксизм-ленинчи теориязы, партияның политиказын дыңнакчыларының улам ханы шинчээдип алган турарына дузалаар.

Пропагандистер-биле ажылга чугула үүл болза оларны амты үениң чугула айтырыгдары-биле, республиканың, крайларның, областарның, хоорайларның болгаш районларның партия организацияларының практиктиг ажылчорудулгазы-биле таныштырып турары болур. Партия, совет, ажыл-агый удуртукчулары пропагандистер-биле үргүлчү ужуражып, ол ужуражылгаларны боттарының чугула хүүлдүлгеси деп, бүгү кижизидилге ажылының ажыктыын бедидериниге ооң ужурдузазын медерел билген турар ужурлуг.

Чижээ, Украинага УКП ТК-ның пленумунуң шиитпирин өзүгаар сентябрьның сөөлгү субботазында «Пропагандистиң хүнүн» эрттирер. Пропагандистер-биле партияның хоочуннары, беш чылдың гвардейжилери, эртем болгаш уран чүүл интеллигенциязының толаалекчилери ынчан ужуражыр. Ол хүн партия организацияларының марксизм-ленинчи өөредилге талазы-биле ажылының корүүлезинин чанчылчаан хүнү апаар. Ындыг инициативаны чүүлдүгүнүп көөр болгаш калбаа-биле кептередир хөрек.

Пропагандист кадрлар-биле ажылды экижидиринге көскү үлүгү министерстволар болгаш ведомстволар, ажыл-агый органнары киирер ужурлуг. Политшколаларның болгаш семинарларның кичээлдерин, пропагандистер өөредилгезин эрттиреринге бүдүрүлгелерге болгаш тудугларга, колхозтарга болгаш совхозтарга, албан болгаш өөредилге черлеринге эрежок чугула таарымчалыг байдалдарны тургузары, оларның ажылынга хүн бүрүүн кичээнгейин, куш-ажылчы коллективтериниң планнарын болгаш социалистиг хүлээдгелерин кайчаар күүсеп турарынын дугайында тодаргай материалдар-биле хандырар, политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң даштыны бедидер.

Политиктиг өөредилгени организастаарында үүрмек чүве чок. Чаа өөредилге чылының эгелээринге белеткениң турган, партия организациялары өөредилге болүктериниң четчелээшкининиң шынарын, кичээлдер эрттирер доктаамал өрээлдерни белеткээнин болгаш дерээнин, марксизм-ленинизмниң теориязын шинчээдип алыр дээш үре-түңнелдиг ажылдаарынга эргежок чугула бүгү үүлдер-биле дыңнакчыларын хандыртынганын катап-катап хынап көөр херек.

Марксизм-ленинчи өөредилге коммунистерни болгаш партия кежигүү эвес активти революсчу теория-биле чепсеглевишаан, кижилериниң амыдыралының бүгү хевиринге, медерелиниге болгаш корум, чурумунга эки салдарны өөдирип, амыдырала бар болгай чүүлдерни ажыл эртериниге дузалаар, партияның XXV съездиниң иниттики болгаш даштыкы политика талазы-биле көрүнген сорулгаларын боттандырар дээш демиселге ажылды бедик деңнелге чорударынга дузалаар.

(«Правда» солундан алган).

АШПАС ХҮННҮГ ЧЕРДЕ

III. Тыва шии якут дылда

Мээн Якутияны адап-сурап чеде бергеним чылдагаанныг үве: «Долуманың хуулгаазынын» Нюрбаның күрүнеңиг шии театрынын артистери якут дылга белеткен алган. Бодунуң шиизин оске дылга ойнаарга авторга канчаа өөрүнчүг болбас боор, ынчангаш якут чонунуң аалчызы болуп барган мен. Шииниң дугайын бодум чугаалап шыдавас мен, ынчалза-даа оон якут дылче очулдурукчузу Иннокентий Дмитриевтиң болгаш якут артистериин тыва шиини ойнап көргүскениниң дугайын кыска-даа бол чугаалавас аргам чок.

Баштай Нюрбаның күрүнеңиг шии театрының дугайын. да каш сөс. Ол эң баштай 1940 чылда Нюрбага колхоз театры деп ат-биле ажыттынган. Сөөлүүредир дайынның кадыг-берге чылдарында ажылын түр соксаткан. 1966 чылда катап ажылдап эгелээн. Ол театр якут чогаалчылардан ангыда Горькийниң, Маяковскийниң, Шолоховтуң болгаш өскелериин-даа чогаалдарын сценазынга тургускулаан.

Эрткен чылын Тываның хөгжүм-шии театрынын сценазынга якут улустуң легендазын өзугаар Т. Сметаниниң бижээни «Лоокуут биле Нюргухун» деп шиизин Спартак Слепцовтуң тургусканын тыва көрүкчүлер эки билир. Ам якут көрүкчүлер «Долуманың хуулгаазынын» Тываның хөгжүм-шии театрының кол режиссёру РСФСР-ниң алдарлыг артизи Сиин-оол Оюнчуң тургусканы-биле хүлээп ап турары бо.

Шииниң уран-шевер каасталгазын бистиң театрывыстын кол чурукчузу Ооржак Дугар-Сүрүң кылган. Оон эскизтерин өзугаар артистерге тыва хепти даараан. Орта база карак кызыл ажыл, үр үе негеттинген. Ылангыя тыва хепке национал угулзалар даараары белен эвес болган. Сөккеш, катап кылыр ужурдаа таваржын турган. Бистиң чурукчувус үениг хой кезиин театрга эвес, Нюрбаның даараныр чериге эрттирген болгай. «Биске ындыг аныяк, ындыг уран модельер болза» дижип, аныяк артист-даа, даараныкчы-даа кыстар О. Дугар-Сүрүңүң шеверин магадап, эскиз чурудуп алыр дээш бажыңнарынче ону чалап-даа турдулар.

Ам артистериин ойнап турарының дугайы. Борта болганчок-ла тыва артистериин рольдарны канчаар күүседип турарын бодай бээр чордум. Тывага келиримге-даа, кижи болганы-ла Долуманы канчаар ойнап турарын айтырар болду. Ол кол рольду аныяк артист Зоя Попова эки ойнап турар. Бистиң Монгуш Дарыйывыска чамдыкта харын дөмейи аажок. Даш-оолду дуржулгалыг артист Петр Николаев онза солун, бистиң Александр Таваккайывыстан дудак чок ойнап турар. Кол механик Ширижиктиң ролюн Фрументий Сафронов бир янзы, солун, каттырынчыг күүсеткен. Ольга Григорьева оптут, кажар Чычыы Чыргаловнага ылап-ла таарышкан. Чаптанчыг Чинчиваага ойнаар кылдыр Зоя Афанасьеваны шилип алганы режиссёрнуң тывыжы болган. Ниитизи-биле артистер шупту чеднишкиниг ойнап турарлар. Кол-ла үүл авторнуң бодап, бижип каанын овур-хевирлериг тодарап үнүп келгени, ону артистериин билгени болур.

Шииниң очулдурукчузу Иннокентий Дмитриев дуржулгалыг кижи, ол якут дылче дапгаар-ла национал шилер очулдуруп келген. Оон очулгазы-биле Якутскиниң театрынга он ажыг, Нюрбаның театрынга беш шиини тургускан. Ол кыргыс, казах, башкир, бурят болгаш өске-даа шилерни очулдургулаан. Ам тыва шиини сегирип алганы ол. Очулга багай эвес болган. Авторнуң идеязы, бодалы бүрүн кадагалаттынган.

Шииниң баштайгы көргүзүүнге Якут АССР-ниң культура министрниң оралакчызы В. А. Босяков, очулдурукчу И. Дмитриев, Ленин районнуң партия, совет органнарының удурткулары база олурушкан.

Көжеге ажыттынарының мурнунда бодум артистерден дора эвес сүрээдеп турдум. Мээн Долумам якут дылга канчаар чугаалаар ирги? Севил Сереновичнин якут көрүкчүлер хүлээп алыр ирги бе? Чычыы Чыргаловнаның ырлаары кандыг болур ирги? Хөглүг-баштак «чүс дыл» билир Дүргеи-оол канчаар чаннаар ирги? Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, мээн кулаамга чүс-чүс айтырыглар дойлуп чоруп турган.

Шии эгелээн соонда үр болбаанда-ла мээн каразыгларым көрүкчүлерниң хөглүг каткы-иткизинге эстип калган.

База бир чигаанним шииниң ыр-шоору болгай. Нюрбаның театры хөгжүмнүг эвес болган. Борта режиссерга элээн бергелер таварышкан. Шииниң музыказын бижиирибиле Нюрбада нота билир, хөгжүм херекселинге ойнаар бүтү кижилерни мобилизастаан турган. Шак ынчаар Нюрбага бир-ле дугаар национал хөгжүм оркестрин чыып алганнар. Якут өөнүктерниң ындыг дузаазы-биле шииниң хөгжүмү бижиттинген. Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Александр Лаптаның ырларын якут хөгжүмчүлер онза мактаар болдулар, оларны артистер база багай эвес күүседип турдулар.

Шии төнгеи соонда көрүкчүлер туруп алгаш адыш часкап, бистерге — акы-дуңма Тываның төлөөлекчилериге изиг байыр чедирип турдулар. Биске боодал-боодал чечектер тудускаш. Якут АССР-ниң Культура министерствозунуң СЭКП Ленин райкомунуң болгаш райкүүскомунуң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнадылар. Эң өөрүнчүг үүл үүл дээр болза, СЭКП Тыва обкомунга СЭКП-ниң Якут обкомунуң чоруткан телеграммазы болур. Ында улустарның найыралын быжыглаарынга, тыва болгаш якут уран үүлдериниң хөгжүлдезинге бистиң кирген үлүүвүстү бедиг-биле үнелээн болган.

Якутияның девискээри делгем. Анаа техникага ыяк тыва кыстарның үну база чаңгыланыр. Күзүн тыва шиини Якутскиниң чурттакчылары база көөрлер.

IV. Ысыах

«Долуманың» даартазында шынап-ла хуулгаазын ышкаш аяс, каан хүн болган. Якутяның агаар-бойдузу бедиг аалчыларны билип турар-дыр деп, чон чугаалажып турду. Эртен эрте үүл-бүрү машиналарга олурупкаш, малгаштыг орук-биле чайгадын чорупкан бис. Катты-итки, ыр-шоор чаңгыланган, кижи бүрүзү каастаныр кеттинипкен, байырлал шинчизи киргеп.

Якут черде сиген кескен аътты, машиналыг, тракторлут кижилер ажылдаан турдулар. Оът-сигеп кидин четчип быжа берген. Күскү катчимистиң, өрээн шокар чечектериниң чаагай чыды думчукка кээп турду. Орук ийинче бичии үүн чоруй, борбак алаак кыдыында келдивис. Ында хамык үүлдер шагдала белен болду. Бүгү делегейниң уруглар чылының эмблемазын чураан улуг калбак шуугайларда культура ажылдакчыларының бичии ажытөлүүнү чураан чуруктарының делгелгезин кылып каан тур. Дыттарда, шивилерде, талдарда Нюрба театрының артистериниң чуруктарын база аскылаан болду. Улуг кызыл пөстеп: «Тыва, якут уран үүлдерге алдар!» дээн сөстерни тыва болгаш якут дылдарга бижээш, көскү черде алып каан.

Ысыах! Бо дээрге якут чонуң тываларның шагаазы, кыргыстарның кыс-чедер, татарларның сабантуй ышкаш чыдыг, чырык байырлалы. Ысыахты якуттар каш хонук бурунгаар байырлап каапкан улус-тур, а культура ажылдакчылары Тывадан аалчылар маныаш соңгаарладып алган. Чаа шиини дужаагаш, баштайгы көргүзүүн кылгаш, өөнүктери-биле кады чуда, байыолаар деп бо мйнаан.

Якут улустуң байырлалын культура министрниң оралакчызы В. А. Босяков эге сөс-биле ажытты. Оон хепертеп музыка диниирепп үнген соонда, якут национал хептерлиг кончуг чараш аныяк кыстар халчып келгеш, бис үшке куспак долу чечектер-биле катай якут улустуң хымыс ижер савазы—үш чороопну тус-тузуунда тывысты. Адыш часкаашкыны алаак сыңмас. Бистерниң аттарывысты чылыг сөстер-биле ол хүндүлүг саваларда сиилип каан, кайгамчык-ла суй белектер чораан. Кижи оларны бүтү назынында көрүп, магадап, сактып чоруур ыйнаан.

Бодум дугайты ынча хей аъш-чем араызындан якуттарның хымызын магададым. Ижинтериккерге-ле, аныяк кыстар халчып келгеш, аяаны база катап-ла долдур кудуп каар.

Ийе харын, дүүн С. И. Слепцовтуң бажыңынга кире бээримге, бир-ле кижиге телефон дамчыштыр айтыышкын берген турду. Спартак Иванович катап-катап ылавылап турган кижи: «Хымысты ийи үүс литрни алыр. Билдиң бе, ийи үүс литрни!»

Ийи үүс литр хымысты канчаар дээн улус боор деп, ынчан иштимде алдепсиниген кижи мен. Ындыг эвес, ёзулуг аржаанның ол боор-тур. Оон ыңай якуттар бажың бүрүзүнде хымыстыг чорду. Белен аъш-чем чокта азы далашканда ооруп куда шаап бээр. Кайгамчык хоолулуг, сүүзүнүг суксун.

Кежээ тос шакка чедир хөөрешкен бис. Чайын Якутияга тып чоруур ыйнаан.

Ол-ла ынчан турган. Нюрбага орайтай бергенде эрт келдивис. Кежээнниң ол бир шак ажыл чоруй барган, ынчалза-даа Якутияның хүнү ажар эвес.

К. КУДАЖЫ.

ЧУРУКТА: делгелгеде алмаатар.

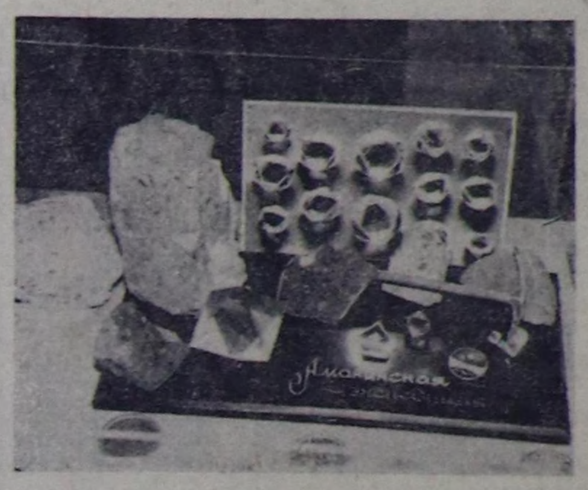

(Эгези № 192 «Шында»).

Янзы-бүрү МЕДЭЭЛЕР

Артистер—гастрольда

Тываның хөгжүм-шии театрының бөлүк артистери сураглыг орус классик Фонвизинниң бижээни «Тактагалдай» деп шиини Эрзин, Тес-Хем районнарның чурттакчы чонунга бараалгадып көргүзериби-биле аъттаныпканнар. Ук бөлүктү тыва театрның хоочуннарының бирээзи, артист Дадар Намчыл удуртуп чоруур.

Бо артистерден аңгыда база бир бөлүк Таңды, Бии-Хем районнарның чурттакчы чонунче чорупканнар. Олар Урал чурттуг сураглыг тоолчу Павел Бажовтуң тоолунга Евг. Пермяктың ундезилеп бижээн «Мөңгүн дуюг» деп шиизин бараалгадып көргүзерлер. Ук шиини театр уруглар чылынга турасканаадып тургускан. Ында театрның хоочун артистери, РСФСР-ниң алдарлыг артизи Борис Бады-Сагаан, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Чадамба Монгуш, артистер Роза Серен-оол болгаш Москваның Б. Щукин аттыг театр училищезин доосхан аныяк артистер Борис Байыр, Клавдия Тас, Валентина Куулар киржип турарлар. Ыры-хөгжүмнүг, солун, хөглүг шак бо шиини тыва болгаш орус дылдарга ойнаарлар. Ук бөлүктү Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Чадамба Монгуш удуртуп чоруур.

А. ШОЮН.

Доозулган

Кызыл районнуң Баян-Кол ортумак школазының (директору Я. Шаңнаа) септелгези доозулган. Септелгени школаның башкылары болгаш ажылчыннары шынарлыг кылгаш, комиссияга хүлээткеннер.

Школаның 2 корпузунуң, 100 өөреникчи чурттаар интернаттың, столоваяның, чунар-бажыңның капитал септелгелериниң кылдынганы ол. Школаның оттулар хөмүр-дажы, ыяжы дүжүрүнген. Септелгеге П. Дагалан, М. Серээ, Т. Дүрбүлек олар идепкейлиг киришкеннер.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Тайбың дээш

«Бистиң найыралывыс быжыгар» деп девизтиң адаа-биле совет, француз аныяктарның фестивалы Минскиде ажыттынган. Ийи чурттуң ийи үүс ажыг ооллар, кыстары аныяктарның улустар арызының «Чалыы назын» аттыг тавында эп-сеткил каттыштырылгазынга үлүгхуузун киирери-биле чедип келгеннери ол. Фестивальдың программазында советфранцуз найырал, үлетпүрде ажылдап турар аныяктар, колхоз, совхозтуң ажыл-ишчилери база чогаадыкчы интеллигенция биле ужуражылгалар болгаш дискуссия кежээлери болгулаар.

В. КУЛЬБАЦКИЙ.

250 чыл стажтыг

Кондратьевтериң ажылчын өг-бүлезинге турасканаткан кежээ Казань хоорайга Киров аттыг Культура ордузунга эрткен. Ук өг-бүленің ниити ажылдаан стажы 250 чыл болган. Ол кежээге үш салгалдың чэрби хире талаалары киришкен. Оларның куш-ажыл дептериниң шуптузунда үүгле чаңгыс «Синтетиктиг каучук заводу» деп бижилге бар.

Ажылчын өг-бүленің үндезилекчизи Матрёна Васильевна Кондратьева ам пенсияда. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде «Фронт чагыын күүсетпээн шаанда чаныып болбас!» деп девиз-биле ажылдап турган.

А. ПРАЗДНИКОВ.

ВОЛЕЙБОЛГА ССРЭ-НИҢ ШИЛИНДЕК КОМАНДАЗЫ

Делегей болгаш Олимпий оюннарының чемпионнары болган волейболист кыстарны — ССРЭ-ниң шилиндек командазының кежигүннерин шупту таныыр болганда оларның дугайында тайылбыр кылыры артык боор. Амгы үеде олар кидин-түлүк белеткел үезинде. Свердловскиниң «Уралочка», ЦСКА, Москваның «Динамо» командаларының волейболистериндеи тургустунган чурттуң кол командазы Мехикога болур Делегей Универсиадазынга болгаш Франциягa болур Европа чемпионадынга белеткенип турарлар.

ЧУРУКТА: волейбол талазы-биле ССРЭ-ниң шилиндек командазы.

А. ГРАХОВТУҢ фотозу.

ССРЭ-ниң фотохрониказы.

СОНУУРГАКТАРГА

Барабанга үзүк чокка ойнаар талазы-биле делегей рекордун америк хөгжүмчү Трейси Барроусу тургускан. Ындыг рекордту ол 218 шак улаштыр ойнааш кылган. Барроусунуң рекордун Нью-Йорктуң ресторанларының бирээзинге 1973 чылдың сентябрь 19—29 хүннеринде тургусканың бүрүткээн. Хөгжүмчү чем чиг алыр кыска үелериндe эвээш чапсар кылып турган. Ынчап кээрге ол бүдүн дүн, хүн дургузуунда 22 шак ойнаан боон турар.

* * *

Делегейде эң-не аар роялды Лондонда «Хайгет» хөөрүнде тургускан. Базальтыдан бүткен ол роялды Торитон деп дээргиниң кадайы-биле хөөрүнде салып каан. Торитон хөгжүмчү чораан бе деп үве ам-даа билдинмес.

Эмчиниң сүмези

УРУГНУ ДИЗЕНТЕРИЯДАН КАМГАЛААРЫ

Бистиң чуртуусуда халдавырлыг аарыглар удур демисел эвижээн. Ылаңгыя дизентериядан аарыыр таварылгалар дыка эвээжээн. Бо дээрге хоорай, суурларның, чурттакчылыг черлериниң арыг-шеверииниң эвижээнинің, чонуң культурлуг деңнелиниң бедээниниң хереченги-дир. Ынчалза-даа улуг улуска бодаарга, бичии уруглардың дизентериядан аарыыры хаая эвес болгулаар. Моон кол-ла чылдагаанды ада-иелериң, уругну ажаап, каракта турар кижилериң арыг-шевер эвезинден, ол аарыгдан камгаланырының эң-не бөдүүн аргаларын билбезинден болуп болур.

Мурнуку үеде дизентерияны «хирлиг холдарның аарыы» деп турган болза, ам «санитария культуразының четпезинден тыптыр» деп чугаалаар апарган бис. Кижи бүрүзүнүң санитария культуразы бедээн тудум, дизентериядан камгалал эвижлир, ылаңгыя бичии уругларны ол халдавырлыг аарыгдан камгалап алыры улуг ужур-дузалыг.

Кижиниң организминче дизентерияның микробтары канчаар кире бээрил?

Халдавырлыг аарыгдан камгаланырда, хамыктың мурнунда ол аарыгның дугайында эки билип алыры чугула. Дизентерияның тывылдырыкчылары элээн каш хевирлиг, ол микробтарны үүгле микроскоп дузазы-биле улгаттырып көөр. Аарыгның бир хевириниң тывылдырыкчыларындан аарыы эртерге, оон өске хевириниңден кижи база аарып болур. Чогум-на моон ужурунда дизентерия нептереңгей. Дизентерияның бир онзагай үүлү, оон-биле кижиден өске дириг амытаннарның зарывазы болур. А кижиниң организминче дизентерияның өскүдүкчүлери үүгле зас дамчыштыр кирер. Дизентерия микробтары-биле хирленген аъш-чемни, сугну ажыглаары база аарыгны өскүдер.

Дизентериядан уруглар эң-не хөйүнде бирлен 3 хар чедир үеликде аарыыр, а эмиг эмер үеде 6 айлыңга чедир аарыыры ховар. Эмер уругну дизентериядан камгалаары белен. Уругну эмзирерде холду саванап чуур, эмиг үргүлчү арыглап турар. Эмистик эмер болгаш немелде чемнер-биле чемгерер уруглары дизентериядан камгалаары арай-барын. Оларның чемин белеткээрде, чемгерерде арыг-шеверни эки сагыыр херек. Аксы дуглаглыг, арыг шил савага эмистиктиң бажын орукылдыр тургуза салыр, азы хайындырган суглуг шил савага сугар. Хүнде эмистикти оода-ла бир катап хайындырар. Уругну чемгерген соонда эмистиктин кырынче изиг сугну саара куткаш, шил савага суп каар.

Уруг кылаштап эгелээрге оон кичээнгейин бүтү-ле үүлдер хаара тудар. Түткап-на чүвезин аасче сугар. Ол үеде бажыңны улам эки арыглап. (микробтар олурер хлорамин, хлорлуг чугай, сода, савацныг эзилдиглер ажыглаар), соңгаларын, эжиктерин, эт-херекселлерин чодар, шаланы эки чуур. Бажыңга даштыкы ийик-биле кылаштаваас.

Уруг хар чедерге арыг-шеверниң кол-кол негелдериниге ооредир. Чижээ, немненир мурнунда холун саванап чуур, ногаа болгаш кат, чимис аймаан арыглап, чуп каанды чиир дээш оон-даа оскс.

Дизентерияның бактерия-лары кончут ыыдамык, яблокка—9, помидорга — 6—7, честек-кат, вишняга — 3—4, ишек-караанга — 3—7, груша, слива, виноградка —8, котлеталарга —5—11, колбасага — 6—11 хүн дургузуунда дириг чоруурлар. Хлебтиң чымчак черинге дизентерияның ооскүдүкчүлери 16—21 хүн, а картынга 3—5 хүн дургузуунда дириг артар. Огородту арыг эвес суг-биле суттарганындан ногаа аймаа хирленир.

Ынчангаш садыг, базаар бараанда, хлебти полиэтилен хапка сугар, сумкада суккан ногаа, кат, чимистен дизентерия микробтары хлебке чыпшынып болур. Ногаалары, кат, чимисти чиир мурнунда ыяап-ла чуур.

Хирлиг сугну чаңгыс-ла пакты ижерге кижи аарып болур. Ынчангаш чер чоруурларда хайындырган суглан ап чоруңар. Сугну үүгле ишкенинден эвес, хирлиг хөөлбектерге, буга сутларынга чунуп, эжингениниңден база аарып болур. Эштап турган суг ишпеңер деп уругларга чагыыр херек.

Дизентерия микробтары сутта неделя-неделязы-биле, ай-айы-биле дириг артар. Кажаазы баксыраан, кыры селеттинмээн кудукче бактерия-лар чер кырынын суу-биле чоогунда арыгланыр черлерден болгаш чуунду төгер оңгарлардан кирип болур.

Дизентериниң нептерээриге аъш-чем аймаа кол рольдуг. Кадык кылдыр көөстүр, шынында аарын турар поварларның, чем үлекчилериниң, садыгжыларның, өг эзлериниң холдарын дамчып дизентерия микробтары аъш-чемге халдаар. Аъш-чемге дизентерия микробтары үр үениң дургузуунда үүгле дириг артар эвес, харын мырынай өзүп көвдээр. Ылаңгыя чылыг үеде сүт болгаш сүттен кылган чемнер кончуг аймылдыг. Ынчангаш сүттү ижер мурнунда хаймындырар.

Уруг аарый берген таварылгада, эмчиге дораан көргүзер. Эмчиге шинчитпейн, янзы-бүрү эмнер ижиртип эмнээри аарыгны узамдыктырар болгаш харын-даа аарыгны улам нарыыдадып болур.

Дизентериядан аараанның баштайгы демдектери: аарыгның микробтары кижиге халдаан соонда —7, а нургулайында 2—3 хүн эрткенде ылереп эгелээр. Харын-даа хирленген сут, сүттен кылган чемнер чигенде 3 азы 4 шак арткенде ылереп болур. Аарыгның эге демдектери улуг-ла тодаргай эвес. Бичии уруттуң ишти байдалы суларгай, суук үүлдү доктаамал эвес-даа болаа, куду олуртуп эгелээр. Бо таварылгада ада-иелер «чем оскелээн», «дижи үнер» азы «изиртенген» боор деп санааш, эмчиге көргүспейн баар таварылгалар турар. Аарыг кижиниң байдалы улам баксыраан, шагзыраан, эмместеп, кузуп, чем чиместеп, кыска хуусаада арып, куду олуртуру көвдээр, суук үүлдүң оңу ногаан, сөөлүүреди шара, хан тыптыр.

Аарыг кижиниң байдалының баксыраары нургулайында аарыгның узамдыкканындан болур. Үүгле дизентерия эвес, кандыг-даа аарыгны болдурбазы ада-иеден кол хамаржырын утпаза эки.

Уруг суук үүл куду олурту берзе, бир эмзирерин алы чемгерерин эрттирген, оон орнунга шоолуг чигирлиг эвес шайны, хайындырган сугну ижиртир. Аарыг шөйүндүлер чем хуулдурбас. Харын-даа бичии уругну 4—6 шак иштинде соолар, чем орнунга хайындырган сугну азы четкир чемниг чигирлиг кара шайны бээр. Ынчан шөйүндүлерде хуулбаан чем суук үүл-биле үнер, шөйүнду арыыр. Ижин аарыг уругну албадап чемгербес, ынчаар болза, ол үүгле аарыг кижиниң байдалын баксырадыр.

Э. ДОНГАК, уруглар эмчизи.

телевидение

АВГУСТ 21-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00 — «Ye». Информастыг программа. 10.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 11.05 — «Эң-не, эң-не, эң-не...» Мультфильм. 11.30—Д. Мамин-Сибиряк —«Дагда уя». Москваның М. Н. Ермолова аттыг театрының фильм-шиизи. 14.05 — Медээлер. 14.10—16.00 —Чапсар. 16.00 — Медээлер. 16.20— «Сээн күш-ажылың — сээн бедиин» Кинопрограмма: «Анна Ивановна кандыг кижил?», «Мергежилп — ажылчын». 17.10 — «Поэзия». И. Уткин. Дамчыдылгада шүлүкчүлер С. Наровчатов, А. Жаров, Д. Самойлов, В. Казин. ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Козловский олар бар. 17.55— А. Глазунов — ССР Эвиделинин Күрүнеңиг академиктиг симфония оркестриниң күүселдезин-биле «Раймонда» балеттиң музыказы. Арфага солону РСФСР-ниң алдарлыг артизи Н. Толстая, дирижёр — РСФСР-ниң улустуң артизи А. Дмитриев олар күүседир. 18.15 — «Революцияның маршалы». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы.

КЫЗЫЛДАН

19.20 — Телемедээлер. 19.30 «Амдыралче кирип тура». Аныяктарга дамчыдылга. 20.00 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.15 — Делегейде бөгүн.

КЫЗЫЛДАН

20.30—«Руль артында». Дамчыдылга. 21.00 — Чарлалдар. 21.10 — «Мындыг үве болу берип болур» Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

21.30 — «Опера-биле ужура. жылга». Дж. Перголези — «Чалча-дээргн». Фильм-опера (Италия). Кол партиларда —А. Моффо, П. Монтарсоло. Дирижёр — Ф. Ферарра, музыковед С. Виноградованың таймылбыры. 22.30 — «Ye». Информастыг программа. 23.05 —«Чараш болуру берге бе?» Парикмахерлериниң делегей конкурузунуң тиилекчилери-биле ужуражылга. 00.10—00.40 — «Оризонт» ансамблиниң концерти. Төнгенде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. «Мактаныкчы моортайның ужуралдары». 18.45 — «Черни улгаттыр көргүзерге». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

19.20 — «Аныяктарның адреан».

КЫЗЫЛДАН

20.15— «Пехлеваны». Телефильм.

МОСКВАДАН

20.30—21.30 — «Петр Капица дугайында чугаалар». Документалдыг телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

агаар

Кызылдың агаар станцизының медээзин өзугаар алырга, бөгүн республикага бүргеп, алаыр, чамдык черлерге биче чаар. Барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргеви секундада 7—12 метр чедер. Агаарның температураазы барыын талакы районнарга 17—22, өске арткаларынга 8—13 градус чылыг болур.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргеви секундада 7—12 метр чедер. Агаарның температураазы 19—21 градус чылыг болур.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

НОВОСИБИРСКИНИҢ № 32 ТЕХНИКТИГ УЧИЛИЩЕЗИ 1979—1980 ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНДА ДАРААЗЫНДА ТУСКАЙ ЭРТЕМНЕРГЕ МЕРГЕЖИЛДИГ АЖЫЛЧЫННАРНЫ БЕЛЕТКЭЭРИ-БИЛЕ СУРГУУЛДАР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР:

1. универсал токарьлар,
2. фрезеровщиктер,
3. радиоаппаратуралар монтажниктери.

10 классты доосканнарның өөренир хуусаазы 1 чыл.

Станоктарга ажылдаарынга өөренир сургуулдарның айда алыр стипендиязы 80—85 рубль, а радиоаппаратуралар монтажниктериниң мергежилиге өөренирлериниң — айда 30 рубль.

Бүдүрүлге практикаазының үезинде үстүнде хандырылгалардан аңгыда, ажылдаан акшазының 33 хуузун бала төлеп бээр.

Өске черлерден келген ооллар, кыстар общежитиеге чурттаар.

Өөредилге 1979 чылдың октябрь 1-ден эгелээр.

Айтырыгларны дараазында адресте чорудар: Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 38, 2-ги каат, куш-ажыл талазы-биле эргелел. Телефоннар 2-34-42, 2-41-03.

Редакцияның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, карысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжа амыдыраа болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, пропаганда кылдызының 2-31-75, культура кылдызының 2-23-54, өдаа ажыл-агый кылдызының 2-21-47, үлетүүр кылдызының 2-22-64, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерилиг 2-12-45, солун келбейн баргада 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16305. Чагыг № 2148.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделаның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садылының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01231.